

ЗАЈАКНУВАЊЕ НА ДЕМОКРАТИЈАТА ПРЕКУ УНАПРЕДУВАЊЕ И ЗАШТИТА НА ПРАВАТА НА ЗАЕДНИЦИТЕ

Специфичен договор 2018/400493

Теренско истражување
02/20

Подготвено од:
Алесандро Симони
Филипо Ромоли

Оваа публикација е изготвена со помош на Европската Унија. Содржината на публикацијата е единствена одговорност на ГФА и тимот на проектот "Зајакнување на демократијата преку унапредување и заштитата на правата на заедниците" и на никаков начин не може да се смета дека ги одразува гледиштата на Европската Унија.

Овој проект е финансиран од Европската Унија

Консалтинг Група ГФА
Еуленкругштрассе 82
Д-22359 Хамбург, Германија
Тел: +49 (40) 6 03 06-703
Факс: +49 (40) 6 03 06-799
Email: Armita.Azadeh@gfa-group.de

СОДРЖИНА:

1. Извршно резиме	3
2. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	4
3. ПРИМЕРОК НА ИСТРАЖУВАЊЕ	8
4. АНАЛИЗА НА ПОДАТОЦИТЕ	10
4.1. Јазикот на заедниците.....	10
4.2. Еднаков третман	23
4.3. Правична застапеност на заедниците во јавните институции	28
4.4. Култура и идентитет на заедниците	32
4.5. Медиуми	37
4.6. Невладин сектор.....	41
4.7. Употреба на симболи	44
4.8. Духовни и религиски потреби	47
ЗАКЛУЧОК	50

Листа на акроними

АОПЗ	Агенција за остварување на правата на заедниците
ЗЗА	Закон за антидискриминација
КЗД	Комисија за заштита од дискриминација
ГО	граѓански организации
ЕУ	Европска Унија
НВО	невладини организации
SPSS/ СПСС	Statistical Package for Social Science (софтверска алатка за обработка на податоци)
UNICEF/УНИЦЕФ	United Nations Children's Fund (Детски фонд на Обединетите нации)
USAID/УСАИД	United States Agency for International Development (Агенција на Обединетите нации за меѓународен развој)

1

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Истражувањето е спроведено со собирање информации преку дисеминација на прашалник заеднички подготвен од проектниот тим и персоналот на АОПЗ. Истражувањето е поделено во тематски области, соодветно посветени на 1) јазикот на заедницата 2) еднаквиот третман 3) застапеноста на заедниците во јавните институции 4) културата и идентитетот на заедниците 5) медиумите 6) НВО сектор 7) националните симболи 8) духовните и религиозните потреби.

Податоците се обработени и анализирани со помош на софтверската алатка СПСС и се презентирани со помош на кратка квалитативна анализа, при што „пристапот за перцепција“ во одредена тематска област е објаснет преку соодветна правна рамка. Општите сознанија покажуваат **распространето незадоволство од државните политики упатени кон заедниците**, но со голем број на нијанси и разлики помеѓу заедниците и тематските области, на што треба посебно да се обрне внимание и да се спроведе понатамошно истражување. Податоците елаборирани во истражувањето имаат несомнена вредност бидејќи на објективен и научен начин ги мерат **„социјалните факти“** претставени со перцепциите кои доминираат во секоја заедница. Таквите елементи можат да ѝ обезбедат значајна поддршка на АОПЗ во спроведувањето на нејзината идна **улога во мониторинг**. Меѓу другото, можат да го потврдат влијанието врз припадниците на заедниците преку различните секторски политики, не само во однос на промена на нивната материјална состојба, туку и на трансформација на оние ставови што можат да го попречат развојот на предвиденото **„интеркултурно општество“** во Стратегијата „Едно општество за сите“.

2 МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Извештајот претставува **основен дел за спроведување на активноста 2а на проектот**, кој според Условите на Договорот претставува „теренско истражување“ за „процена на потребите на секоја од заедниците на локално ниво“, истражувајќи ги „потребите на образованието на мајчин јазик, вклучувањето на заедниците во културниот живот, употребата на јазик, симболи, медиуми и информирање, како и правичната застапеност на мнозинството во институциите на национално и на локално ниво“.

Се очекува ова истражување „да ги идентификува проблемите и да предложи препораки за натамошно решавање на проблеми“, „да оди чекор понапред од претходните процени на потребите или претходно изработените анализи од релевантните експерти“.

Студија од ваков вид може да се реализира преку неколку методолошки постапки, а тимот и корисникот требаше да ги изберат најсоодветните, земајќи ги предвид ограничените финансиски ресурси кои беа предвидени конкретно за ова истражување во целокупната финансиска структура на проектот. Според дополнувањето (адендумот) на проектот, беше одлучено дека тимот треба да го анализира „нивото на заштита и ефикасноста на политиките за унапредување на идентитетот, земајќи ги предвид специфичните карактеристики на секоја заедница“. Оваа активност се реализираше со поддршка на вработените во АОПЗ, кои го применија знаењето стекнато преку обуката за „зајакнување на капацитетите на персоналот на Агенцијата при користење на релевантни методи за анализа на квалитативни и квантитативни податоци во истражувањето на општествените науки“.

Во договор помеѓу проектниот тим и персоналот на АОПЗ, фокусот на истражувањето треба да биде насочен кон **перцепциите на припадниците на заедниците** за нивните потреби и да се прошири на сите заедници под 20% споменати во Преамбулата на Уставот изменет со амандманот IV, т.е. **турската, влашката, српската, ромската и бошњачката заедница**, коишто во продолжение за практични цели ќе бидат наведени како „уставни заедници“. Ваквиот пристап на истражување веќе е применет на една специфична заедница, бошњачката,¹ но не и на другите уставни заедници.

Врз основа на ова, се донесе одлука да се соберат информации за перцепциите на припадниците на уставните заедници преку дистрибуирање на прашалник, заеднички подготвен од проектниот тим и вработените во АОПЗ. Во подготовката на првиот нацрт на прашалникот, тимот како почетна точка го искористи веќе постојниот прашалник во претходно споменатата Студија за бошњачката заедницата, кој воедно беше ревидиран од повеќе аспекти со цел да се прилагоди на специфичните потреби на проектот и потребата да се направи применлив за една студија за меѓусебно раздвојување на различните заедници.

1) Истражувачка студија на Лилиум Босниакум

Конечната верзија на прашалникот се состоеше од неколку прашања насочени кон мапирање на демографските карактеристики на испитаниците, проследено со 17 прашања поделени во тематски делови, соодветно посветени на 1) пристап до Интернет и онлајн активности 2) јазик на заедницата 3) еднаков третман 4) застапеност на заедниците во јавните институции 5) култура и идентитет на заедниците 6) медиуми 7) НВО сектор 8) национални симболи 9) духовни и верски потреби.

Во текот на истражувањето беше решено да се спојат податоците што се однесуваат на „Интернет пристап и онлајн активности“ во описот на примерокот на проектот, со оглед на тоа дека таквите податоци не се поврзани со конкретна правна рамка, туку се релевантни за разбирање на карактеристиките на примерокот на населението вклучено во истражувањето. Преку вложениот труд од страна на вработените во АОПЗ и соработката со неколку невладини организации кои се дел од обемната мрежа на АОПЗ, се определи примерокот за истражување, кој воедно е прилично релевантен во однос на населението на Република Северна Македонија.

Примерокот за истражување ($N = 1578$) е намерен, додека главните критериуми беа:

- испитаниците да бидат граѓани на Република Северна Македонија;
- да се на возраст од 18 години и повеќе;
- да се претставници на помалубројните заедници во земјата.

Податоците беа обработени и анализирани во СПСС, на универзално, биваријативно и мултиваријално ниво (со описна анализа / дистрибуција на фреквенции и аритметички средства, вкрстено сумирање, χ^2 -тест, споредбени средства, биваријална корелација). Некои од инфериорните статистики (параметарски и непараметриски тестови) не се соодветни за овој истражувачки проект, бидејќи примероците – според бројот на припадници на заедницата во голема количина се разликуваат по големината / карактеристиките помеѓу самите групи. Статистичкото значење се пресметува на ниво на доверба од 95% ($p < 0,05$) и 99% ($p < 0,01$).

Податоците собрани преку прашалниците се објаснети во следните делови преку употреба на стандардни статистички графики (графикони), со цел за да се илустрира нумеричкиот дел. Графиконите се проследени со квалитативна анализа каде границите на „пристапот за перцепција“ во одредена тематска област се објаснети, особено во однос на важечката правна рамка. Како анекс на извештајот се презентирани неколку статистички корелации кои можат да доведат до понатамошна анализа. Треба да се спомене дека податоците, откако беа обработени со макотрпен напор на вработените од АОПЗ (прашалниците беа циркулирани на хартија, за да се избегне ограничување на примерокот заради „дигиталниот јаз“), сега претставуваат солиден ресурс на квантитативни информации за перцепцијата на јавноста за состојбата на заедниците

кои АОПЗ може да ги достави како „заедничко добро“ на други засегнати страни (истражувачки центри или НВО) кои имаат интерес да ги обработуваат на различни начини за да добијат релевантни информации.

- Квалитативната анализа, во согласност со Условите на Договорот, се заснова на перцепцијата за состојбата на заедниците во Република Северна Македонија, која се обидува што е можно повеќе да остане во согласност со тековната расправа што се одвива во државата во однос на најсоодветната политика за да се обезбеди позитивна интеракција меѓу заедниците. Во овој поглед, клучен документ е неодамнешната „Стратегија за развој на едно општество за сите“, со нејзиното преминување од „мултикултурализам“ во „интеркултурализам“. Анализата содржана во овој обемен и доста сеопфатен документ е интегрирана со информациите и процените содржани во голем број научни студии објавени во странство, а неискористени во развојот на стратегијата „Едно општество за сите“. Меѓу нив може да се цитира *Македонскиот шом за 2013 година, Политички, социјални, економски и културни темели на една балканска држава*, од Виктор Ц. Де Мунск и Љупчо Ристески, книгата за 2016 година од Аислинг Лион, *Децентрализација и управување со етнички конфликти: Лекции од Република Македонија*, како и голем број на статии, како што се *Смејтајќи за која цел?* од Ана-Лена Хо, *Парадоксот на вклучување на етнички и културни прашања во јојиситије на Хрватска, Босна и Херцеговина и Македонија*, објавена во „Сидостеропопа“ во 2017 година, како и статијата од Мелина Гризо, Јован Ананиев и Жанета Попоска, *Правото на малцинствата да учествуваат во јавниот живот на локално ниво: Случајот на Република Македонија во рамките на политиката на ЕУ за „регионален пристап“*, објавен во Лекс Локалис - списание за локална самоуправа во 2015 година. Од специфичен аспект, најдовме многу релевантни и неодамнешните дела на Ермира Камбери, Борја Мартиновиќ и Мајкел Веркујтен меѓу група за контакт и зајакнување на малцинските групи: *Перспективата на Роми и не-Роми адолесценции во Македонија*, објавена во 2017 година во Списанието за заедница и применета социјална психологија.

На крајот, во однос на заедниците опфатени со истражувањето, мора да споменеме дека иако фокусот на истражувањето е на „уставните заедници“, застапени под 20%, кои се дел од основниот мандат на АОПЗ, добиените прашалници вклучуваат одговори и од членови на други заедници кои претставуваат помалку од 20% од населението во Македонија, како Хрвати, Словенци, Црногорци, Руси и Египќани. За да се обезбеди сеопфатна слика за состојбата, податоците за овие заедници се вклучени во квантитативната анализа, но не се конкретно развиени во наративните делови, заради проблемите со извлекување заклучоци од ограничениот статистички примерок и нивната посебна состојба, што би заслужила специјализиран третман. Овде, исто така, податоците собрани и обработени од АОПЗ може во иднина да се користат за да се продлабочат анализите на перцепциите што преовладуваат кај припадниците на овие заедници, коишто понекогаш се чини дека значително се разликуваат од оние што доминираат меѓу уставните заедници (види ги на пр. податоците во тематскиот дел за еднаков третман).

Бидејќи собраните податоци вклучуваат и информации за неуставните заедници, беше одлучено (како што беше споменато претходно) да ги задржиме во извештајот за да не се изгуби нивната информативна вредност, без да се задржуваме на посеопфатни анализи. Како ре-

зултат на тоа, се потенцираше резултатот од обработката на прашалниците кога станува збор за овие заедници, меѓутоа, постојат некои недоследности кои мора да бидат земени предвид при користењето на податоците како основа за какво било пресудување за состојбата на за-сегнатите групи. На пример, може да се набљудуваат резултатите кога сите или повеќето испитаници кои се однесуваат на одредена група се изјаснуваат дека се целосно задоволни од можностите за образование на нивниот јазик, кога таква едукација не се нуди во Северна Македонија од една или друга причина.

Во овој поглед, има најмалку две забелешки што мора да се направат.

Првата е дека сегашното истражување потекнува од мандатот на АОПЗ и затоа подготовката на прашалникот беше под влијание на состојбата на „уставните заедници“. Ова подразбира на пример голем број на ситуации кога релевантноста на јазикот во градењето на идентитетот не е толку јасна како и за другите групи. Наједноставен случај е оној на Египќаните, кои го користат албанскиот јазик како примарен јазик, но и црногорската заедница може да биде релевантен пример. Бидејќи фокусот беше ставен на групи кои имаат стандардизиран јазик, за кои е лесно изводливо формално образование, не треба да нè чуди фактот дека не беше лесно за обработка на перцепциите на заедниците кои се на работ или на пресекоот на различни идентитети.

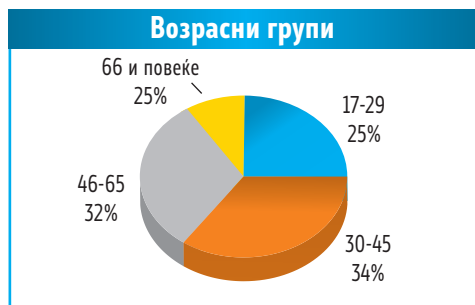
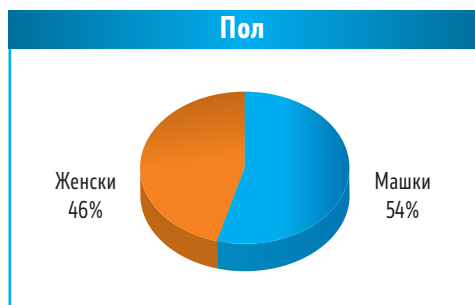
Втората забелешка е поопшта, но не и помалку важна. Ова истражување не е насочено кон верификација на „тврдите факти“, туку на перцепциите на ниво на група. Во практична смисла, тоа значи дека не е насочено кон проценка колку лица всушност добиваат одреден вид на поддршка или придобивка, туку колку лица сметаат дека ја добиваат поддршката што мислат дека ја заслужуваат. Додека, за претходното прашање, податоците треба да потекнуваат од други извори на верификација, второто е неизбежно поврзано со разновидноста на одделни ситуации и ставови. Може навистина да има лица кои не мислат дека целосно се вклопуваат во една група, и други кои кога потврдуваат дека не добиле образование на одреден јазик, тоа едноставно значи дека не го добиле образованието за кое сметаат дека е соодветно за нив или нивните деца.

Прашалниците не можат лесно да се адаптираат на сите ситуации, посебно во оние ситуации кога поединците имаат миграциско потекло, при што образованието го добиле целосно или делумно надвор од Република Северна Македонија. Ако се смета дека за некои групи примерокот бил многу мал, во случај на неуставните заедници (но истото важи во некои делови и за уставните), сегашното истражување не доведува до конкретен заклучок, туку служи како почетна точка за понатамошно истражување.

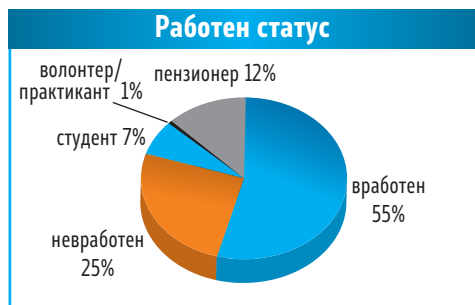
3

ПРИМЕРОК НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Примерокот на истражувањето (N = 1565) се состои од 46% женски и 54% машки испитаници, од кои 75% живеат во урбаните општини, додека 25% во руралните.

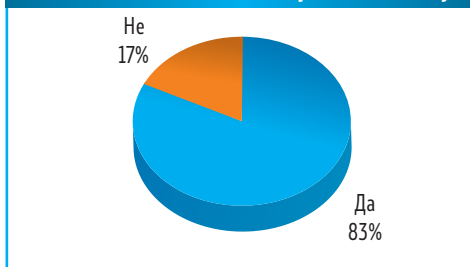
Испитаниците припаѓаат на следниве возрасни групи: 18-29 (25%), 30-45 (34%), 46-65 (32%), 66 и повеќе (9%). Според етничка припадност, испитаниците припаѓаат на следните заедници: Турци (20%), Срби (19%), Хрвати (2%), Црногорци (2%), Бошњаци (13%), Власи (19%), Руси (6%), Роми (18%), Египќани (помалку од 1%), Словенци (помалку од 1%).

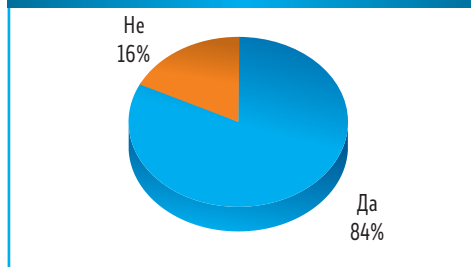
Според статусот на вработување, најголем број од испитаниците се вработени (55%), 25% не се вработени, 7% се студенти, 1% се волонтери/практиканти и 12% се во пензија.

Најголем број од испитаниците се со завршено средно образование (43%), 35% се со завршено високо образование, 14% се со завршено основно образование, 4% се магистри, 1% се доктори на наука, 2% се без формално образование и 1% одговориле со „друго“.

Дали имате стабилна интернет конекција?

Дали користите социјални медиуми?

Примерокот, во однос на учеството во македонското општество, е високо образован и културно напреден, нешто што може да се поврзе со пристапот избран за дисеминација на прашалниците, направен пред сè преку граѓанските организации и затоа се потпира на мрежа со приоритет на социјално активни лица. Примерокот е добро интегриран во однос на комуникацијата, бидејќи повеќето од испитаниците (83%) имаат стабилна Интернет врска, а 84% користат социјални мрежи.

4

АНАЛИЗА НА ПОДАТОЦИТЕ

4.1. Јазикот на заедниците

На кој јазик следете настава во основно образование?

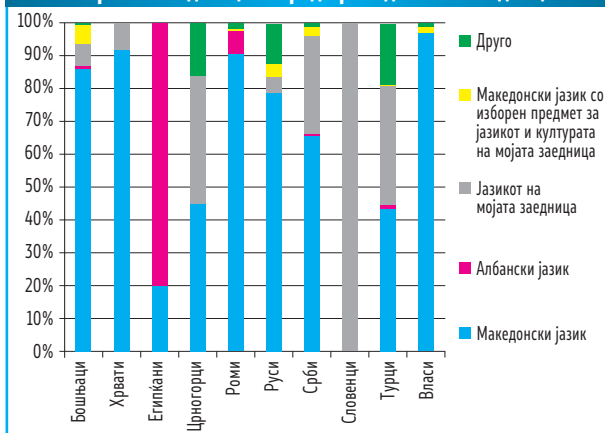

Кога станува збор за наставниот јазик во основно образование, најголем број од испитаниците, односно 75% ја следеле наставата во основно образование на македонски јазик, 16% на јазикот на нивната заедница, а само 2% на македонски со изборен предмет за јазик и култура на заедницата, 2% на албански јазик и 5% одговориле со „друго“.

Одговорите на ова прашање можат да бидат под влијание на возраста на испитаниците,

бидејќи можностите за добивање образование се променети со текот на времето.

На кој јазик следете настава во основно образование Вкрстени податоци според припадност на заедница

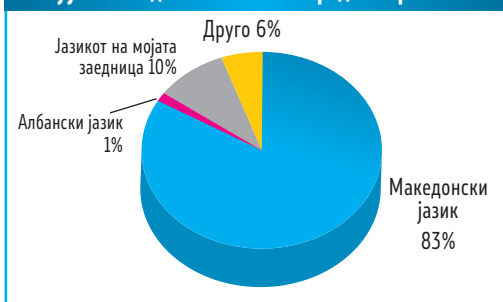

Според вкрстените податоци за припадност на заедница, 100% од Словенците, 36,12% од Турците, 29,79% од Србите и 38,71% од Црногорците² имаат следено настава на својот мајчин јазик во основно образование, додека пак Египќаните ја следеле наставата на албански јазик (80%).

Некои резултати, како што е нагласено во делот 1, можат да бидат навидум во спротивност со состојбата во последните години, и ова може да биде случај и кога

2) Фактот дека податоците се собрани со идентификување на испитаниците врз основа на нивната само-идентификација во однос на јазичните права, подразбира дека податоците треба да се толкуваат внимателно, а не во смисла на автоматско изведување заклучок од одговорите за постоење на лишување од права. Податоците мора да бидат разбрани во контекст на природата на специфичниот јазик. Во случајот со црногорскиот јазик, кој до неодамна се третираше само лингвистички, за стандардизација на штокавскиот дијалект на српскохрватскиот, заштитата на јазичниот идентитет може да биде релативно полесна отколку на пример за словенечката.

На кој јазик следевте настава во средно образование?

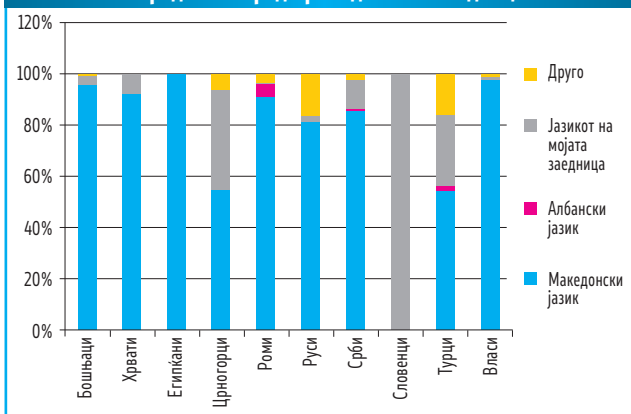
станува збор и за „уставните заедници“. На пример, таков е случајот со членовите на турската заедница кои добиваат основно образование на својот мајчин јазик бидејќи податоците што се достапни во ресорните министерства покажуваат многу поголема посетеност.

Најголем број од испитаниците, 83%, ја следеле наставата на македонски јазик, само 10% ја следеле наставата на јазикот на заедницата, додека пак 1% на албански јазик и 6% друго.

Според вкрстувањето на податоците со припадност на заедница, 100% од Словенците, 28% од Турците, 11,97% од Србите и 38,71% од Црногорците имаат следено настава на својот мајчин јазик во средно образование.

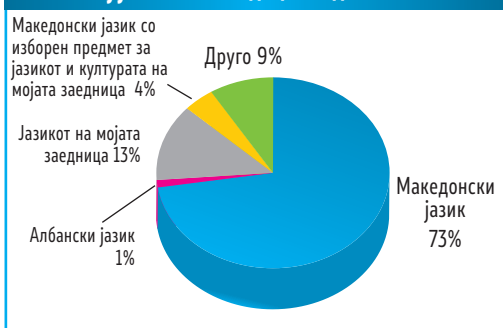
И овде се применува истиот заклучок како погоре за вистинската посетеност во турската заедница, што веројатно ќе биде повисока од онаа што ја изјавиле испитаниците.

На кој јазик следевте настава во средно образование Споредено според припадност на заедница

И овде се применува истиот заклучок како погоре за вистинската посетеност во турската заедница, што веројатно ќе биде повисока од онаа што ја изјавиле испитаниците.

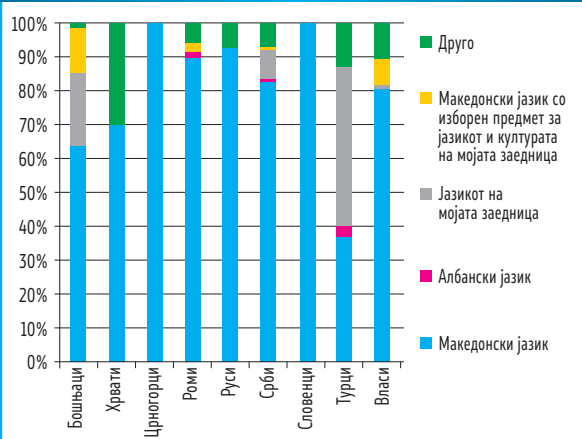
На кој јазик вашите деца следат настава?

Прашалникот исто така има и „директен пристап“, поставувајќи го прашањето на кој јазик вашите деца следат настава денес. Најголем број од испитаниците, односно 73% одговориле дека нивните деца (доколку ги имаат) следат настава на македонски јазик, само 13% следат настава на јазикот на нивната заедница, 4% на македонски јазик со изборен предмет на изучување на јазикот и културата на заедницата, 1% на албански јазик и 9% одговориле со „друго“.

Според вкрстувањето на податоците со припадност на заедница, 47,20% од Турците, 8,60% од Србите и 21% од Бошњаците одговориле дека нивните деца ја следат наставата на јазикот

На кој јазик вашите деца следат настава? Вкрстени податоци според припадност на заедница

на заедницата, додека пак 7,60% од Власите и 13,10% од Бошњациите одговориле дека нивните деца ја следат наставата на македонски јазик со изборен предмет на јазикот и културата на заедницата.

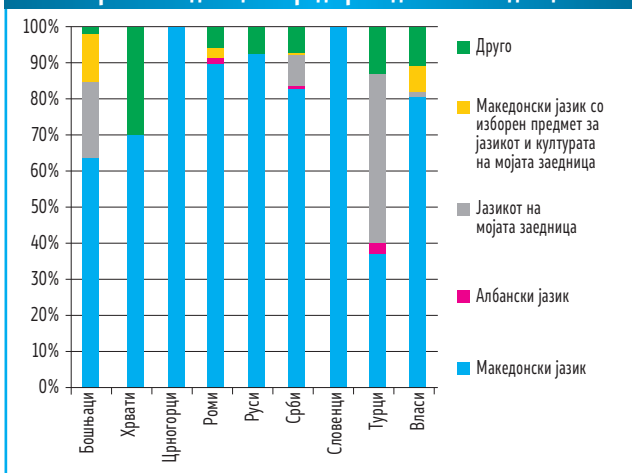
Во прашалникот беше вклучен и сегмент на „преферирање“. Речиси половина од испитаниците одговориле дека 48% преферираат нивните деца да следат настава на јазикот на нивната заедница, 22% би сакале нивните деца да ја следат наставата на македонски јазик со изборен предмет на јазикот и културата на заедницата, 21% одговориле дека би сакале нивните деца да следат настава на македонски јазик и 9% одговориле со „друго“.

На кој јазик преферираат вашите деца да следат настава?

Децата да следат настава на јазикот на заедницата, најважно им е на следните заедници : Турци (67,01%), Словенци (100%), Срби (51%), Црногорци (83,87%), Хрвати (94%) и Бошњаци (57,39%).

На кој јазик преферираат вашите деца следат настава? Вкрстени податоци според припадност на заедница

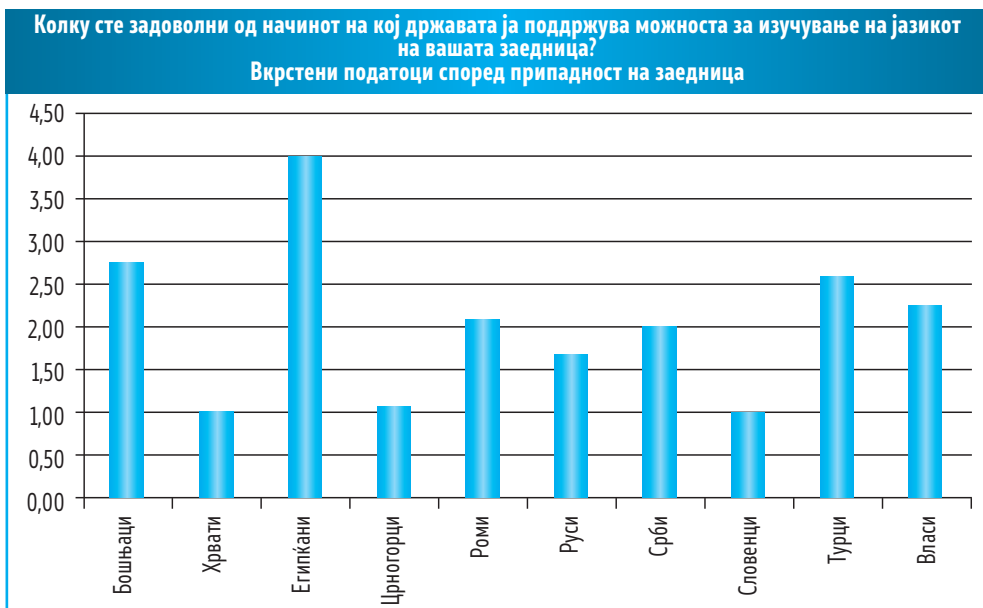

Власите пак, со идентичен процент (42%) еднакво би сакале децата да следат настава на мајчин јазик, како и на македонски јазик со изборен предмет на јазикот и културата на заедницата.

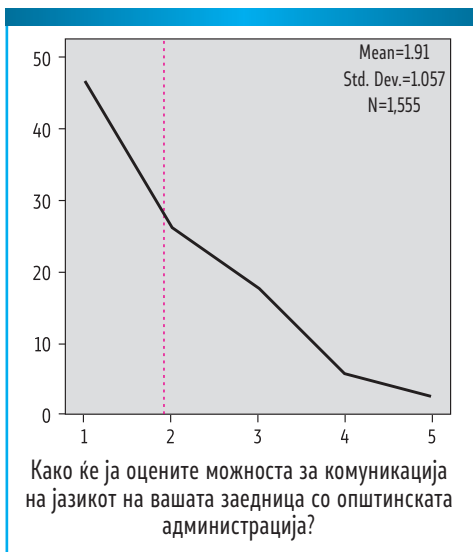
Истражувањето исто така предвиде и статистичка мерка за мерење на општото ниво на задоволство во однос на образованието на заедниците.

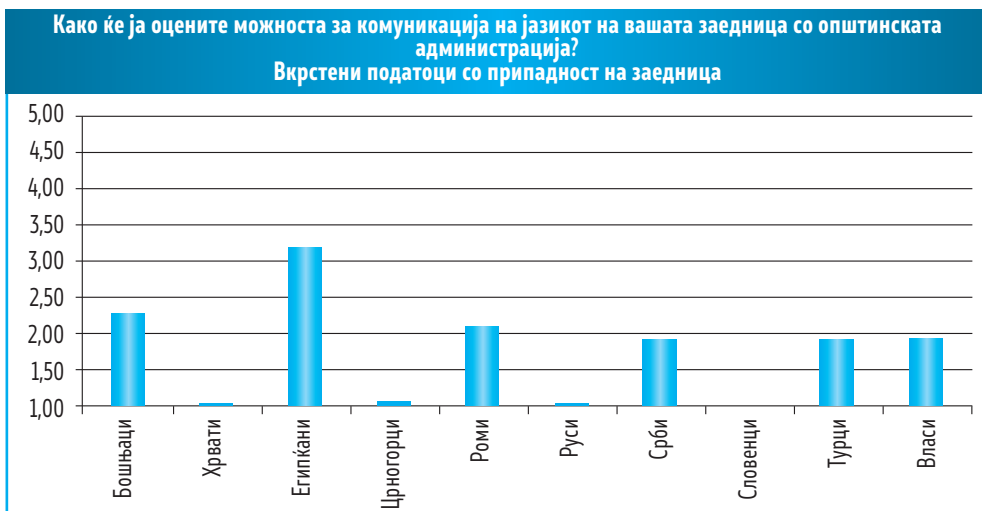
На скала од 1 до 5 (1 - не сум задоволен воопшто → 5 - многу сум задоволен) за прашањето „Колку сте задоволни од начинот на кој државата ја поддржува можноста за изучување на јазикот на вашата заедница?“, одговорите на испитаниците се наоѓаат на $m=2,22$, од скалата што претставува негативен тренд на задоволство, односно претставува незадоволство.

Во однос на припадност на заедница може да се заклучи дека најмалку се задоволни оние кои не се споменати во Уставот. Најмалку незадоволни се од следниве заедници: Словенци ($m=1$), Црногорци ($m=1,06$), Хрвати ($m=1,02$), додека пак најзадоволни се Египќаните ($m=4$).

Најзагрижувачките резултати се во однос на комуникација на јазикот на заедницата со општинската администрација. На скала од 1 до 5 (1 - не сум задоволен воопшто → 5 - многу сум задоволен) за прашањето „Како ќе ја оцените можноста за комуникација на јазикот на вашата заедница со општинската администрација?“, одговорите на испитаниците се наоѓаат на $m=1,91$ од скалата, што претставува огромно незадоволство.

Повторно, најмалку задоволни се Словенците ($m=1$), потоа Русите ($m=1,05$), Црногорците ($m=1,06$), Хрватите ($m=1,02$), додека пак најзадоволни се Египќаните ($m=3,2$).

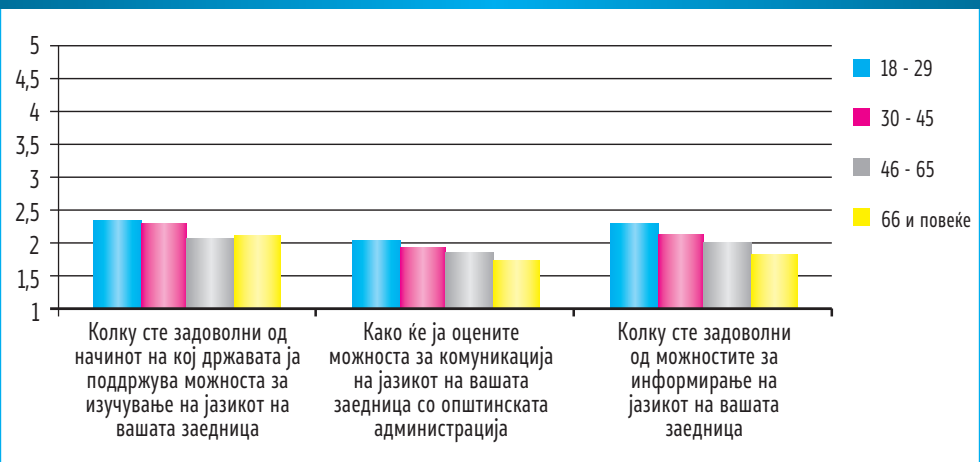

На скала од 1 до 5 (1- не сум задоволен воопшто → 5 - многу сум задоволен) за прашањето „Колку сте задоволни од можностите за информирање на јазикот на вашата заедница?“, одговорите на испитаниците се наоѓаат на $m=2,09$ од скалата, што претставува одредено незадоволство.

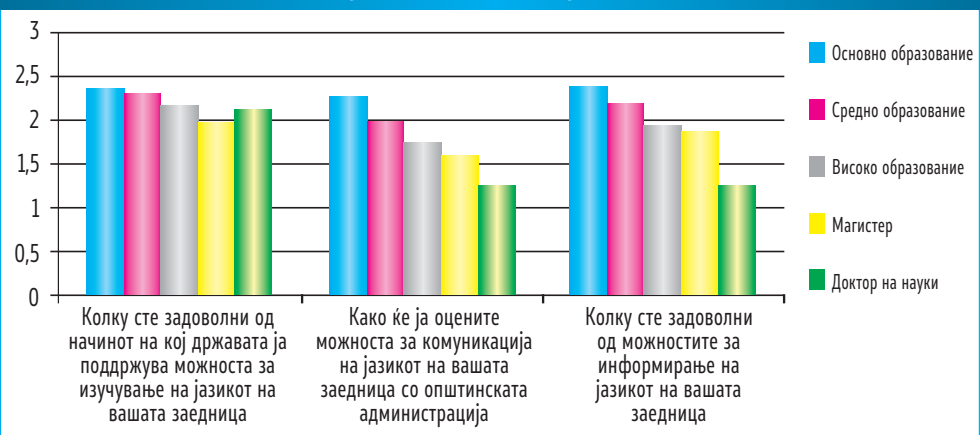
Повторно имаме најголемо незадоволство на „неуставните заедници“. Најмалку задоволни се следниве заедници: Словенци ($m=1,2$), Црногорци ($m=1,06$), Хрвати ($m=1,22$), додека пак најзадоволни се Египќаните ($m=3,6$).

Задоволство на можностите за образование, комуникација и информирање на јазикот на заедницата Споредено со возрастни групи

Интересно е да се забележи дека задоволството значајно се намалува според возрастните групи, така што младите за нијанса се позадоволни од повозрасните. Од вкрстените податоци според возрастни групи, од сликата погоре може да се види дека задоволството според можностите за образование, комуникација и информирање на јазикот на заедниците се движи во негативна насока во однос на возраста на испитанците, што се потврдува со Chi Square тестот ($\chi^2=31,401$, $p<0,05$) и биваријантната корелациска анализа ($r=-,106$, $p<0,01$), ($r=-,101$, $p<0,01$), ($r=-,157$, $p<0,01$) (види Додаток).

Задоволство на можностите за образование, комуникација и информирање на јазикот на заедницата Споредено со нивото на образование

Од вкрстените податоци според нивото на образование, може да се согледа дека задоволството се намалува со повисокиот степен на образование на испитаниците. Ова се потврдува и со Chi Square тестот ($\chi^2=68,080$, $p<0,01$) и со биваријантната корелациска анализа ($r=-,079$, $p<0,01$), ($r=-,183$, $p<0,01$), ($r=-,177$, $p<0,01$) (види Додаток).

Заклучок, интервјуација и анализа на податоциите

Податоците собрани во тековното истражување во однос на севкупната промоција на употребата на јазикот на заедницата можат да се сметаат како аргументи за поддршка на деловите од Стратегијата „Едно општество за сите“, кои се сметаат за прв приоритет во областа на образованието „Обезбедување интеракција помеѓу учениците од различни етнички заедници и различен наставен јазик во основните и средните училишта“, проследено со „Подобрување на учење на јазикот на другите“ и „Зајакнување на мултикултурната содржина на учебниците“.

Наместо тоа, собраните податоци покажуваат состојба на изразена доминација на македонскиот јазик во образовниот систем, со мнозинство испитаници кои следеле настава само на македонски јазик за време на основното образование, и само мал процент на јазикот на нивната заедница. Кога станува збор за средното образование, доминацијата сè повеќе се зголемува.

Мора да се потенцира дека истражувањето испланирано од АОПЗ се занимава со „перцепции“, што е нешто поразлично од утврдување дали доминацијата на македонскиот јазик **како медиум на образование има или нема предности при што се компензираат** - барем до одреден степен - предрасудите од кои страдаат јазиците на заедницата.

Тоа, што тука е релевантно, е фактот дека таквата доминација се чини **дека не е општо прифатена меѓу припадниците на заедниците** (и „уставни“ и „други“, со специфична посебна состојба кај Египќаните, заради образованието на албански јазик), бидејќи приближно половина од испитаниците повеќе би сакале нивните деца да ја следат наставата на јазикот на нивната заедница, додека 22% би сакале нивните деца да ја следат наставата на македонски јазик со изборни предмети на јазик и култура на заедницата и само 21% преферираат образование на македонски јазик.

Сепак, меѓу „уставните заедници“ образование на јазикот на заедницата не се смета за еднакво важно од сите. Оваа важност е **најголема кај Турците и Србите**, додека Власите сметаат дека е еднакво важна опција да добијат образование на јазик на заедницата или на македонски јазик со изборни предмети за влашки јазик и култура.

Општо земено, истражувањето открива раширено незадоволство од начинот на кој земјата ја поддржува можноста за учење на јазикот на заедниците. Ваквиот негативен став радикално се зголемува кога од испитаниците се бара нивната перцепција за можноста за комуникација на јазикот на заедницата со администрацијата на општината, иако најнезадоволни во овој поглед се чини дека се припадниците на „не уставните заедници“.

Може да биде корисно да се дадат тука дополнителни ажурирани информации за целокупната позадина против која се развиваат ваквите ставови, врз основа на официјалните податоци дадени од Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците, согласно член 3, став 5 од Законот за унапредување на правата на заедниците.

Според официјалниот државен Наставен план, во основното образование се учи на пет јазици (македонски, албански, турски, српски и, од 2018/2019 година, на босански), додека во средното образование наставата се одвива на македонски, албански, турски и српски јазик.

Во следниве основни училишта се реализира настава на јазиците на заедниците:

Општина	Основно училиште	Јазик на заедницата
Сарај	„Дитурија“	босански јазик
Велес	„Рајко Жинзифов“	босански јазик
Чучер Сандево	„Кирил и Методиј“	српски јазик
Куманово	„Браќа Рибар“	српски јазик
Старо Нагоричане	„Светозар Марковиќ“	српски јазик
Босилово	„Кирил и Методиј“	турски јазик (1во до 5то одд.)
Бутел	„ПЗ Пенко“	турски јазик
Валандово	„Јосип Броз Тито“	турски јазик (1во до 5то одд.)
Василево	„Атанас Новичански“	турски јазик (1во до 5то одд.)
Врапчиште	„Врапчиште“	турски јазик
Гостивар	„МК Ататурк“	турски јазик
Гостивар	„Единство“	турски јазик (1во до 5то одд.)
Дојран	„Кочо Рацин“	турски јазик
Долнени	„Окјар“	турски јазик
Карбинци	„Страшо Пинџур“	турски јазик (1во до 5то одд.)
Кичево	„Санде Стериоски“	турски јазик
Конче	„Гоце Делчев“	турски јазик (1во до 5то одд.)
Могила	„Браќа Рибар“	турски јазик (1во до 5то одд.)
Охрид	„Братство Единство“	турски јазик
Пласница	„МК Ататурк“	турски јазик
Пласница	„Јонуз Емре“	турски јазик
Прилеп	„Кирил и Методиј“	турски јазик
Радовиш	„КП Мисирков“	турски јазик (1во до 5то одд.)
Ресен	„Никола Карев“	турски јазик
Ресен	„Мите Богоевски“	турски јазик
Ресен	„Браќа Миладиновци“	турски јазик
Сопиште	„Драга Стојановска“	турски јазик
Струга	„Браќа Миладиновци“	турски јазик
Струмица	„Маршал Тито“	турски јазик (1во до 5то одд.)
Струмица	„Маршал Тито“ - Муртино	турски јазик (1во до 5то одд.)
Струмица	„Даме Груев“	турски јазик (1во до 5то одд.)
Студеничани	„А. Авдовик“	турски јазик
Студеничани	„МК Ататурк“	турски јазик
Теарце	„Кирил Пејчиновиќ“	турски јазик
Тетово	„Б. Мигени“	турски јазик (1во до 5то одд.)
Тетово	„Истигбал“	турски јазик
Центар Жупа	„МК Ататурк“	турски јазик
Центар Жупа	„Н. Зекерија“	турски јазик
Чаир	„Тефејуз“	турски јазик
Чаир	„Јашар Б. Скупи“	турски јазик

Врз основа на податоците добиени од запишаните ученици во основното образование, во табелата подолу се следниве информации :

Етничка припадност	Запишани во основно	Пол		Наставен јазик	Изборен предмет
		машко	женско		
Бошњаџи	1992	1042	950	босански-261	Јазикот и културата на Бошњаџите - 734
Власи	205	112	103		Јазикот и културата на Власите - 312
Роми	9421	4791	4630		Јазикот и културата на Ромите - 2146
Срби	1025	558	467	српски-201	
Турци	9464	4920	4494	турски-7060	

Врз основа на податоците добиени од запишани ученици во средно образование, во табелата подолу се следниве информации:

Етничка припадност	Запишани во основно	Пол машко женско		Наставен јазик
Бошњаџи	596	313	283	македонски
Власи	108	73	35	македонски
Роми	1499	778	721	македонски
Срби	481	269	112	македонски
Турци	2206	1218	978	турски

Следниве средни училишта реализираат настава на турски јазик:

Општина	Средно училиште	Јазик на заедницата
Гостивар	СМУ	турски јазик
Гостивар	ОСТУ	турски јазик
Кичево	„Мирко Милески“	турски јазик
Радовиш	„Коста Сушинов“	турски јазик
Ресен	„Цар Самоил“	турски јазик
Скопје	„Јосип Броз Тито“	турски јазик
Скопје	„Димитар Влахов“	турски јазик
Скопје	„Цветан Димов“	турски јазик
Струга	„Ибрахим Темо“	турски јазик
Тетово	„Никола Штејн“	турски јазик
Центар Жупа	„Ата“	турски јазик

Кога станува збор за достапноста на учебниците за изборните предмети, сè уште треба да се развиваат книги за јазикот и културата на Власите, Ромите и Бошњаџите, како и учебниците за босански и за српски јазик за прво и второ одделение, како и турските учебници, и за изборниот предмет - јазик и култура на Србите и јазикот и културата на Турците за 3 и 4 одделение.³ Педагошкото одделение распиша јавен конкурс за изработка на учебници за шесто, седмо, осмо и деветто одделение, во насока на изучување на јазикот и културата на Ромите како изборен предмет.

3) Објавена е книга за влашки јазик со поддршка на проектот - Објавената двојазична книга за изучување на влашки јазик со поддршка на проектот АОПЗ е наменета за возрасни

Учебниците за изборниот предмет Јазик и култура на Власите и Бошњаците од трето до деветто одделение, за учениците од овие заедници се достапни во електронска форма. За учебниците кои го изучуваат ромскиот јазик и култура има учебници за трето, четврто и петто одделение, а за другите одделенија се прават напори да се идентификуваат авторите кои би подготвувале учебници со наставни содржини во оваа насока.

Според наставната програма применета во деветгодишниот циклус на основно образование, изборните предмети - „Јазик и култура на заедниците“ се изучуваат од трето до деветто одделение со една или две паралелки неделно. Предметот по избор во трето одделение се предава еден час неделно, а од четврто до деветто со два часа неделно.

Во присуство на најмалку 15 ученици и по барање на родители / ученици, училиштето е должно на учениците да им овозможи да учат на својот мајчин јазик како изборен предмет од трето до деветто одделение без прекини.

Овој јаз помеѓу вистинската достапност на образованието на јазиците во заедницата и желбите на семејствата на децата кои потекнуваат од различните заедници, подразбира притисок врз политичките и институционалните фактори за формирање на повеќе училишта (или дел од училиштата) кои ќе изведуваат настава и на јазик на заедницата, што подразбира ризик од зајакнување на општиот тренд (истакнат во Стратегијата „Едно општество за сите“) на зголемена изолација на јазичните заедници во образовниот систем и намалување на можностите за меѓусебна интеракција помеѓу различните заедници, како што се потенцира во Студијата на УНИЦЕФ за 2009 година за мултикултурализам и меѓуетнички односи во образованието⁴ и во основната студија на УСАИД за 2012 година за меѓуетничка интеграција во образованието,⁵ во која се потенцира фактот дека „и наставниците и родителите, па дури и самите ученици имаат амбивалентен однос кон шансите за директно контакт со студенти со различен наставен јазик“.⁶

Стратегијата се однесува и на официјалните податоци на Министерството за образование за учебната 2014/2015 година, што укажува дека само 19% од вкупниот број училишта во земјава се двојазични, а 4,75% се тријазични,⁷ и дека многу од двојазичните училиштата имаат непропорционален број ученици со различни наставни јазици, а многу училишта се чини дека се повеќејазичен бидејќи образованието на различни јазици се предава во различни згради на истото училиште (централно наспроти подрачните училишта).⁸

Според Стратегијата, „прикажаните податоци се јасни показатели кои ни помагаат да заклучиме дека учениците растат во паралелни светови, изолирани едни од други, без доволно можности за меѓусебни контакти. **Со оглед на тоа што во повеќејазичните училишта просторот и времето на настава се организирани на начин што во голема мерка спречува контакти**

4) В:Петровска Бешка, М. Најчевска, С. Балажи, А. Томовска, Студија за мултикултурализам и интер-етнички релации во образованието, Скопје, Уницеф 2009

5) [http://mk.pmio.mk/wp-content/uploads/2013/04/IIEP-BASELINE-STUDY_MAC.pdf]

6) Ибид

7) Концепт на интеркултурно образование, стр. 6

8) Ибид

меѓу учениците од различни наставни јазици”.⁹ Неколку други документи цитирани од Стратегијата „Едно општество за сите“ водат во иста насока, како што е Оценката на Рамковниот договор за социјална кохезија за 2015 година.¹⁰ Според Стратегијата, „во услови кога учениците можат да зборуваат само на својот мајчин јазик, а не на другите јазици, самите контакти помеѓу припадниците на различните заедници стануваат тешки бидејќи не постои заеднички јазик“.

Имаше голем број предлози кои се обидоа да го решат овој проблем, како на пр. Стратешките чекори кон интегрирано образование во образовниот систем на Република Македонија,¹¹ како и концепти од „Едно општество за сите“, каде, меѓу другото, се предлага ученици кои учат на различен наставен јазик од македонскиот да започнат да го учат македонскиот јазик уште во прво одделение на основно училиште, додека учениците со македонски јазик како наставен јазик би започнале да ги учат јазиците на заедниците што е можно порано, за разлика од тековната наставна програма каде што македонскиот јазик за ученици со различен наставен јазик се воведува во четврто одделение, додека учениците што учат на македонски можат да изберат (изборен предмет) да учат албански, но не и јазиците на другите заедници, почнувајќи од шесто одделение.

Според Стратегијата „Едно општество за сите“, самото интеркултурно образование може да се сфати не само како начин да се обезбеди едукација на мајчиниот јазик, туку и како можност да се научи јазикот на другиот, што ќе помогне да се запознаат, да се интегрираат и да научат повеќе за припадниците на различни заедници, но само доколку училиштата го стимулираат интересот на запознавање со јазикот и културата на „другите“ кои живеат во непосредна близина.¹²

На 14 март 2018 година, усвојувањето на новиот Закон за употреба на јазиците беше претставено како чекор кон усогласување со европските стандарди и со целокупните принципи на владеење на правото.¹³ Оваа нова правна рамка го замени претходниот Закон за употреба на јазиците што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните и во единиците на локалната самоуправа од 2008 година.

Во досегашното законодавно сценарио, системот содржан во алинеја 6 од член 7 од Уставот и алинеја 4 од член 1 од Законот за употреба на јазиците утврдува дека во која било единица на локална самоуправа јазикот и азбуката што ја користат најмалку 20% од населението е официјален јазик покрај македонскиот јазик и кирилицата. Во однос на статусот на јазиците коишто ги зборуваат помалку од 20% од населението во единицата на локалната самоуправа, одлуката за нивна употреба во јавните институции е оставена на советот на општината.

9) Според Студијата за интегрирано образование, постојната сегрегација во образованиот систем е резултат на напорите да се избегнат конфликти од различни етнички групи на ученици, што воедно ги зголемува предрасудите и стереотипите на етничка основа.

10) <http://www.siofa.gov.mk/data/file/dokumenti/ATT01290.docx>

11) МЕС 2010

12) Концепт за интеркултурно образование, стр.27

13) <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2019/01/Zakon-za-upotreba-jazitsite-14-01-2019.pdf>

Како што беше истакнато и во мислењето на Венецијанската комисија, текстот на Законот за 2018 година, сепак, има формулација која не е целосно јасна во однос на нејзината примена на јазици различни од албанскиот и го отежнува проценувањето на вистинското ниво на заштита на јазичните права од лицата кои припаѓаат на помалубројните заедници како Турците, Србите, Ромите, Бошњациите, Власите и др.).¹⁴ Оваа законодавна рамка не е целосно задоволувачка во однос на помалубројните заедници во споредба со претходниот Закон од 2008 година. Во тој закон беше појасно потенцирано утврдувањето на службен јазик во општините, македонскиот јазик и неговото кирилско писмо, како и јазикот и азбуката што ја користат најмалку 20% од жителите на општината, а освен тоа обезбедуваше појасна постапка за одлуката на Советот на општината за употреба на јазиците и употребата на азбуката од страна на помалку од 20% од жителите на општината.

Состојбата во земјата по спроведувањето на Законот за јазици од 2008 година е таква што во 30 од 80 општини има и втор службен јазик покрај македонскиот. Во 26 од овие општини, вклучувајќи го и главниот град (Скопје), официјален јазик, покрај македонскиот, е албанскиот, во четири општини е турскиот, додека во една се српскиот и ромскиот. Во 18 од овие 30 општини, заедниците сочинуваат повеќе од 50% од населението на локално ниво и, врз основа на податоците од пописот во 2002 година, 832.184 граѓани (41,14% од населението) живеат во општини со повеќе од еден службеник јазик.¹⁵

Во новата правна рамка, единствените јасни одредби кои обезбедуваат цврсти гаранции за правата на лицата кои припаѓаат на малите заедници се членовите 13 и 14 од новиот закон, во врска со идентитетот и патните исправи, додека одредбите во членовите 7 (имиња на централните институции), 15 (сесии на општинските изборни комисии) и 16 (имиња на улици, плоштади, мостови и слично) можат да се применат во случај кога јазикот го зборуваат најмалку 20% од граѓаните на локално ниво.

Во сегашната ситуација, маргината на дискреционото право на општинските совети да одлучат за употреба на јазиците што ги зборуваат помалубројните заедници е многу висока. Членот 7 од Уставот им дозволува на локалните власти да одлучат за употребата на тие јазици „во јавните тела“. Сепак, во практиката, само во три општини општинските совети изгласаа употреба на јазик за граѓаните кои се помалку од 20% на локално ниво, но без да утврдат во кои области тие јазици можат или ќе се користат.

Оставањето на одлуката на употреба на јазиците во една општина исклучиво на дискреционо право на општинските совети се чини дека не е во согласност со Рамковната конвенција, со фрагментација на заштита на локално ниво, што тешко може да се смета дека е во согласност со принципот на недискриминација.

14) Venice Commission opinion the Use of Languages (CDL-REF(2019)019)

15) Извештај (2015) „Оценка на охридскиот рамковен договор на социјална кохезија“, стр. 52, 70, 138-139

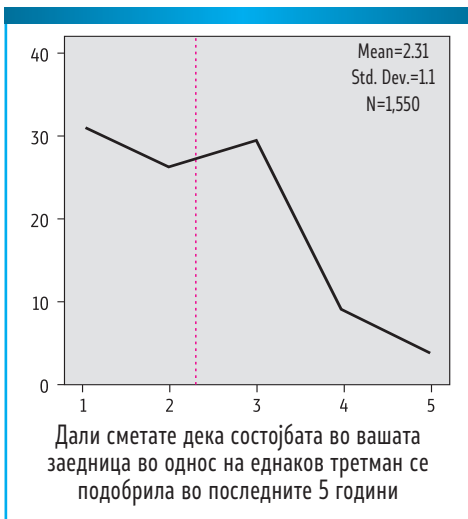
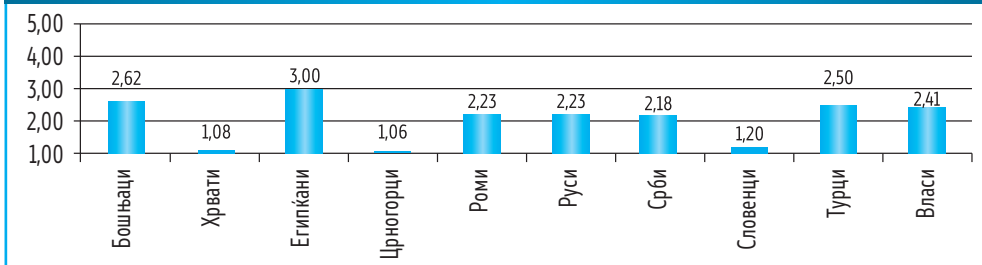
4.2. Еднаков ѿрејман

За разлика од прашањата кои се однесуваат на унапредување на јазикот на заедниците, прашањата кои се однесуваат на еднаквиот третман се од поопшта природа, односно директно се однесуваат на перцепцијата на третманот што го имаат помалубројните заедници во однос на мнозинските заедници.

Уште на првото прашање може да се воочи севкупното незадоволство. На скала од 1 до 5 (1- не сум задоволен воопшто → 5 - многу сум задоволен) за прашањето „Дали сметате дека вашата заедница ужива еднаков третман во Република Северна Македонија денес?“, одговорите на испитаниците се наоѓаат на $m=2,29$ од скалата што претставува одредено незадоволство.

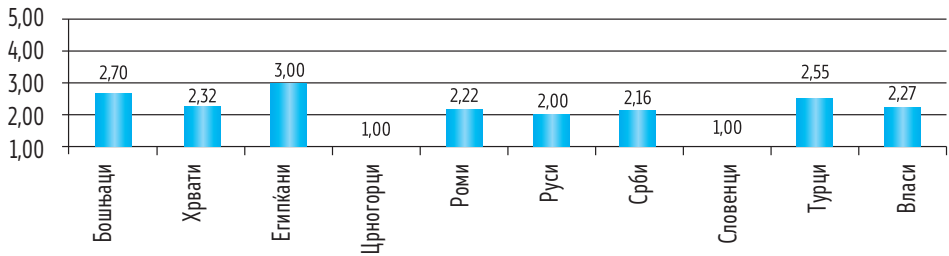
Дали сметате дека вашата заедница ужива еднаков третман во Република Северна Македонија денес? Вкрстени податоци според припадност на заедница

Исто како и кај употребата на јазикот, најмалку задоволни се испитаниците од следниве заедници: Словенци ($m=1,20$), Црногорци ($m=1,06$), Хрвати ($m=1,08$), додека пак најзадоволни се Египќаните ($m=3$).

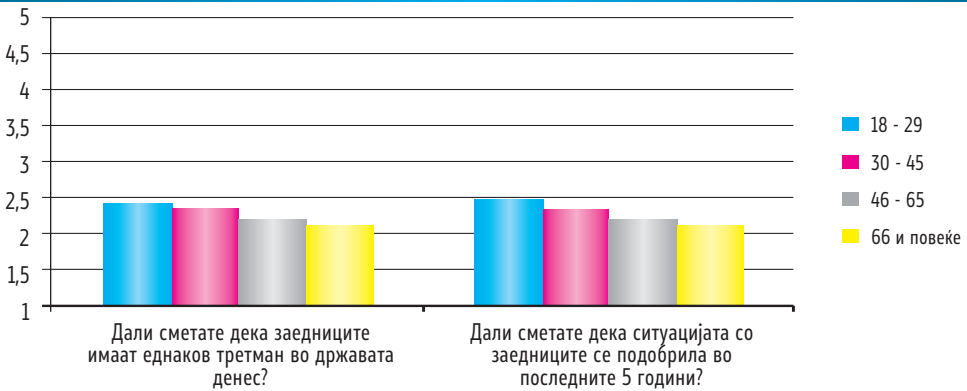
Истражувањето посочува и на временскиот период на перцепцијата, па така за прашањето „Дали сметате дека состојбата во вашата заедница во однос на еднаков третман се подобрила во последните 5 години?“, одговорите на испитаниците се наоѓаат на $m=2,31$ од скалата, што претставува одредено незадоволство.

Дали сметате дека состојбата во вашата заедница во однос на еднаков третман се подобрила во последните 5 години?
Вкрстени податоци според припадност на заедница

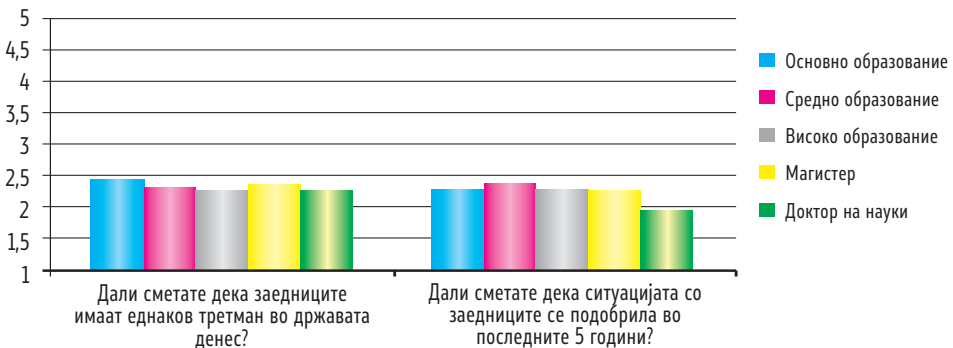
Повторно се јавува најголемо незадоволство кај „неуставните“ заедници и тоа: Словенци ($m=1$) и Црногорци ($m=1$), додека пак најзадоволни се Египќаните ($m=3$).

Перцепција за еднаков третман во Република Северна Македонија
Споредено со возрастни групи

Според вкрстените податоци според возрастни групи, може да се види дека перцепцијата за еднаков третман на заедниците во Република Северна Македонија станува многу понегативна со порастот на возраста, што е потврдено со Chi Square тестот ($\chi^2=40,544$, $p<0,01$) и биваријантната корелациска анализа ($r=-,109$, $p<0,01$), ($r=-,126$, $p<0,01$) (види Додаток).

Перцепција за еднаков третман во Република Северна Македонија
Споредено со ниво на образование

Статистичката анализа (Chi Square тестот и биваријантната корелациска анализа) не покажа посебна статистички значајна корелација за нивото на образование во однос на ова прашање.

Заклучок, интeгpaциjа и анализа на пoдaтoциe

Анализата на податоците за **еднаков третман** покажува огромна **диверзификација со релевантни разлики помеѓу перцепцијата на различните заедници**. Целокупната перцепција е онаа на „одредено незадоволство“, со просечно 2,29 на скалата на задоволство од 1-5. Истата перцепција за „одредено незадоволство“ постои за перцепцијата за постоење подобрувања на состојбата на заедницата во последните 5 години во однос на еднаквиот третман. „Уставните заедници“ не покажуваат голема внатрешна диференцијација, додека важни разлики од просекот може да се забележат во однос на некои „други заедници“, по истата линија забележана за употреба на јазиците. Податоците покажуваат **дека перцепцијата за нивоата на третман на еднаквост на заедниците во Република Северна Македонија станува сè повеќе негативна со возраста, додека не постои соодветна корелација со нивото на образованието**.

Воочувањето на овие податоци со цел креирање и спроведување на антидискриминаторски политики во Република Северна Македонија е комплексно и мора да се направи со претпазливост и пред сè, треба да се третира како повеќекратно разбирање, во духот на идејата за „еднаков третман“.

Во политиката, идејата за еднаквост е вообичаено придружена со антидискриминација, а исто така и во Стратегијата „Едно општество за сите“, уште на самиот почеток, **еднаквоста и недискриминацијата** претставуваат еден од нејзините основни принципи, претпоставувајќи дека секој дискурс за „интеркултурализам“ мора да претпостави заштита на човековите права, демократија и владеење на правото и родовата еднаквост. Исто така, недискриминацијата и ефективната еднаквост се едни од структурните принципи кои стојат како предуслови за ефективен придонес на сите кон општото добро, предвидени во Љубљанските принципи за интеграција на различните општества на ОБСЕ,¹⁶ според кои „забраната за дискриминација подразбира еднаквост пред законот и еднаква заштита според законот и подразбира отстранување на сите пречки со цел ефективна еднаквост. Обезбедување на ефикасна еднаквост, со закон и во практиката, исто така подразбира и позитивна посветеност кон донесување насочени политики и, кога е потребно, конкретни мерки.¹⁷

Покрај оваа, беше донесена и **Националната стратегија за еднаквост и недискриминација 2016-2020**, со цел да се даде „ефективна заштита од дискриминација и почитување на принципот на еднакви можности и забрана на дискриминација врз кое било лице и / или група на лица засновани врз нивните лични карактеристики, а особено против ранливите социјални групи“,¹⁸ додека Стратегијата за родова еднаквост 2013-2020 имаше цел да обезбеди рамка за целосна еднаквост на жените и мажите како меѓусекторски, хоризонтален и универзален, социјален и политички приоритет.

16) <https://www.osce.org/mk/hcnm/100449?download=true>

17) <https://www.osce.org/mk/hcnm/100449?download=true>

18) http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/dokumenti/7.7_Strategija%20za%20ednakvost%20i%20nediskriminacija.pdf

Недостатокот на задоволство, кој беше истакнат во одговорите, тешко може да се поврзе со недоволна правна рамка, бидејќи Република Северна Македонија има законодавни одредби за еднаквост во третманот, кои се во согласност со важечките меѓународни инструменти и со законодавството на Република Северна Македонија. Особено по усвојувањето на новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација во мај 2019 година, со кој се коригираа неколку недостатоци во претходното законодавство кои се однесуваа на меѓународните набљудувачи, вклучително и на Венецијанската комисија, беше намалена неговата сложеност, усогласувајќи го со Директивите на ЕУ 43 и 78 од 2000 година и зајакнување на постојното тело за еднаквост. Најважно во однос на дискриминација врз основа на етничко потекло (тоа е основата претежно релевантна за состојбата на заедниците) е дефинирање и забрана на специфични форми на дискриминација како што се сегрегација, претпоставена дискриминација и асоцирана дискриминација, кои сè уште не се вклучени во законодавството на многу земји членки на ЕУ.

Секако, мора да се спомене дека, кога беше во фаза на изготвување на ревидираната верзија, правната состојба одеднаш се смени по Одлуката на Уставниот суд од 14.05.2002 за акција покрената од иницијативата на членовите на КЗД. Судот се согласи со КЗД дека новиот Закон за антидискриминација е донесен со помалку гласови од оние што се законски предвидени, и одлучи тогаш да го поништи. Иако во меѓувреме, мандатите на членовите на КЗД завршија врз основа на преодните одредби на новиот ЗЗА, процедуралните правила на Уставниот суд овозможуваат став на секого, со што им е дадено и правото на поранешните членови на КЗД да ја покренат постапката.

Ова подразбира дека земјата веројатно нема да има сеопфатен Закон за антидискриминација, освен ако некој не прифати дека стариот Закон се враќа во сила. Иако се чини дека тоа не е случај, според стандардните извори на правни доктрини, таквото толкување би значело дека мандатот на КЗД ќе биде реактивиран до предвидениот крај во јануари 2021 година. Во секој случај, правниот „пејзаж“ што произлегува од овој институционален конфликт претставува слаба основа за ефективна правна заштита на еднаквоста на третманот во Северна Македонија

Подеднакво релевантно е и прогласувањето, исто така во мај 2019 година, на **новиот Закон за социјална заштита, кој го замени претходниот Закон од 2009 година**, кој содржи неколку одредби за важноста на перспективата за еднаков третман. На пример, членот 16 воведува општа одредба со која се забранува каква било форма на дискриминација при обезбедување на право на парична помош или кое било друго право или услуга обезбедена според споменатиот закон според раса, боја, потекло, национална или етничка припадност, припадност на маргинализирана група, јазик, граѓанство, социјално потекло, религија, образование или религиозно убедување - да ги именуваме само основите кои се најрелевантни во нашата перспектива.

Секако, треба да се нагласи дека донесувањето на овие нови закони не е доволно за подигнување на свеста за зголемена еднаквост во третманот, барем не во краток рок. Иако ова е секако точно, најновите извештаи на Комисијата за заштита од дискриминација (КЗД) и Народниот правобранител даваат податоци што наведуваат на зголемување на бројот на пријавени случаи, што укажува на зголемена свесност за важноста на закон за антидискриминација, што пак може да предизвика зголемена перцепција за нееднаков третман.¹⁹

19) European Equality Law Review

Значаен проблем при користењето на квантитативните податоци за перцепцијата за еднаков третман претставува она што испитаниците можат да го перципираат како проблеми под терминот „чадор на нееднаквост“, кои не се проблеми во правна смисла туку се однесуваат на пошироки социјални проблеми за кои не можат веднаш да се изнајдат законски решенија. Истовремено, целокупната перцепција за нееднаквоста може да биде повеќе поврзана со генералниот недостаток на доверба во праведноста на јавните институции и со целокупната „социјална клима“. Извештајот за 2018 година на Македонија на Европската мрежа на експерти за недискриминација се однесува на „културата на неказнивост за говор на омраза / криминал од омраза, прашање на владеење на правото и ниско ниво на доверба во институциите, вклучително и во судството, како и недостаток на независност на националното тело за еднаквост и напади врз граѓанското општество и врз активисти со критички ставови“.²⁰

Ваквите критики се чини дека на прв поглед имаат реална основа, особено по објавувањето на сеопфатниот Извештај за работата на КЗД помеѓу 2011 - 2019 година од страна на најголемата мрежа на граѓански организации кои работат на полето за дискриминација.

Според Извештајот, активностите на КЗД се опишани како „неурамнотежена практика, намерно искористување на процесите и особено изразена пристрасност во однос на политичката припадност (т.е. тенденција да одлучуваат во корист на членовите или придружните страни на одредени политички партии)“.

КЗД исто така направи ограничена употреба на судските постапки, со само една постапка која беше покрената против лице кое не го следи мислењето на Комисијата, што е прилично рестриктивен пристап, и кој е малку нереален во поглед на брзата постапка донесена од страна на Уставниот суд кој го прогласи новиот ЗЗА за неважечки. Мора да се додаде дека КЗД нема систематизирана и достапна база на податоци, а во 2017 и 2018 година дури и нејзината веб-страница е надвор од функција.²¹

20) <https://bit.ly/2GW5nvD>

21) Jatrovski I., Jovanovska Kanurkova J. and Gelevska M. (2019), [Извештај за имплементација на Законот за спречување и заштита од дискриминација], [Мрежа за заштита од дискриминација], http://coalition.org.mk/wp-content/uploads/2019/07/Diskriminacija_web.pdf.

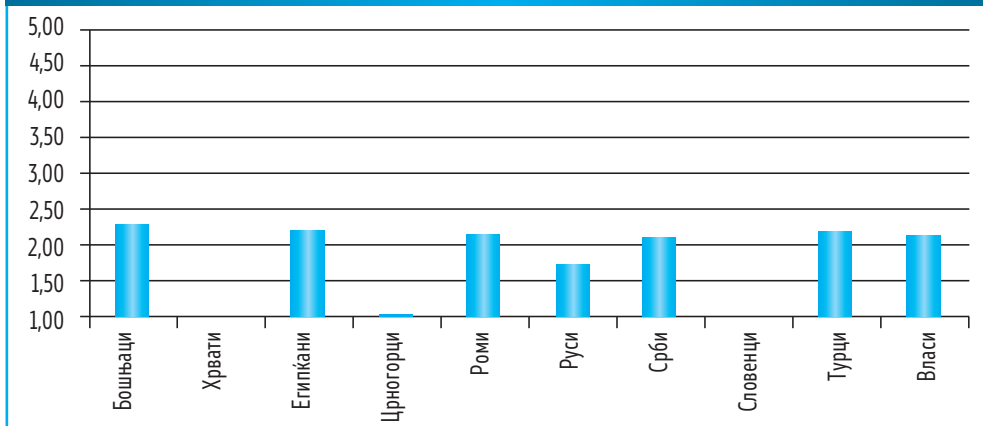
4.3. Правична засѫајеносѫ на заедниците во јавните институции

Резултатите од терен прикажуваат разочарувачка ситуација во однос на перцепцијата на испитаниците за правичната застапеност на заедниците во јавните институции.

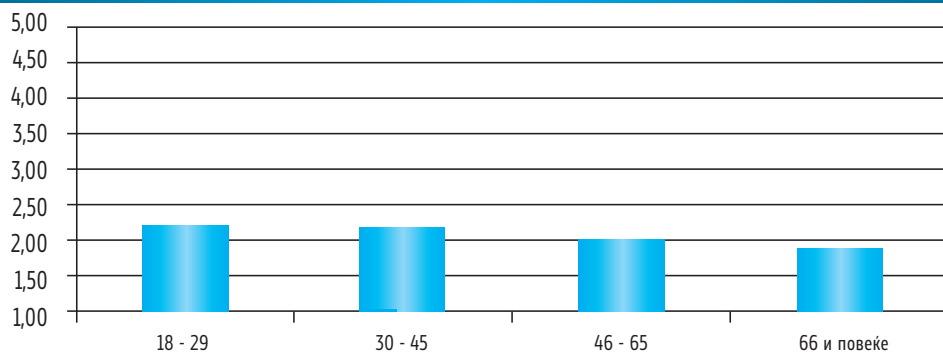
Така на првото прашање „Дали сте задоволни од начинот на кој Вашата заедница е претставена во јавните институции?“, одговорите на испитаниците се наоѓаат на $m=2,1$ од скалата, што претставува одредено незадоволство.

Дали сте задоволни од начинот на кој Вашата заедница е претставена во јавните институции? Вкрстени податоци според припадност на заедница

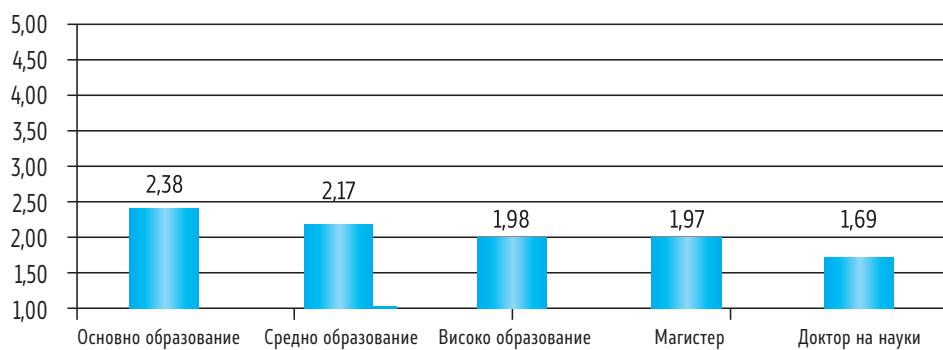
Во исто време повторно се јавува јасна разлика за перцепцијата помеѓу „уставните“ и „неустановните“ заедници. Најмалку се задоволни испитаниците од следниве заедници: Хрвати ($m=1,04$), Словенци ($m=1$) и Црногорци ($m=1,06$). Русите овде претставуваат одреден исклучок со малку повисоко ниво од другите, но сепак во рангот на незадоволството.

**Дали сте задоволни од начинот на кој Вашата заедница е претставена во јавните институции?
Вкрстени податоци според припадност на заедница**

Помладите испитаници се позадоволни од повозрасните испитаници во однос на ова прашање, Chi Square тестот ($\chi^2=26,702$, $p<0,05$) и биваријантната корелациска анализа ($r=-,110$, $p<0.01$) ја потврдуваат негативната корелација со особена статистичка важност (види Додаток).

**Дали сте задоволни од начинот на кој Вашата заедница е претставена во јавните институции?
Вкрстени податоци според припадност на заедница**

Во однос на ова прашање, испитаниците со понизок степен на образование се позадоволни од оние со повисок степен на образование. Chi Square тестот ($\chi^2=35,635$, $p<0,01$) и биваријантната корелациска анализа ($r=-,133$, $p<0.01$) го потврдуваат ова.

Заклучок, интeгpaциjа и анализа на податоциите

Податоците што покажуваат изразено незадоволство на испитаниците за застапеноста на нивната заедница во јавните институции се разочарувачки, со оглед на важноста на проблемите на заедницата во развојот на современата македонска држава и фактот дека Македонија е земја потписничка од 1997 година на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства (ФКПН), каде во членот 15 се вели дека „Страните ќе создадат услови неопходни за ефективно учество на лица кои припаѓаат на националните малцинства во културниот, социјалниот и економскиот живот и во јавните работи, особено оние што влијаат врз нив“. Јасно е дека прашањето за ефективно учество на лицата кои припаѓаат на националните малцинства во „јавни работи“ вклучува мерка за учество во донесувањето одлуки, што е и меѓународна обврска на државата. Сепак, оваа груба перцепција на испитаниците е во согласност со квалификуваните проценки според кои „Во однос на политичкото учество на централно и особено на локално ниво, системот е недоволен“,²² и „и покрај некои охрабрувачки решенија, Уставот и релевантниот закон не беа доволни за да се постигне учество на заедниците во јавниот живот на локално ниво“.²³ „Охрабрувачките решенија“ се оние содржани во Законот за локалната самоуправа од 1995 година, кој вклучува неколку елементи што потенцијално дозволуваат учество на заедниците („националности“ како што беа наречени пред уставните измени во 2001 година) во јавниот живот, како на пр. обврска (види чл. 25) на Советот на единицата на локалната самоуправа во која живее мнозинство (или значителен број) на лица кои припаѓаат на заедниците да формира Комисија за односи меѓу „националностите“, иако уставот и начинот на избор на членовите требаше да бидат регулирани со Статутот на единицата на локалната самоуправа.

Повратните информации дадени од тековното истражување се чини дека, сепак, ги потврдуваат информациите што се достапни во најразлични истражувања и документи за политики, кои известуваат за распространето незадоволство од скоро сите групи на заедниците во однос на почитувањето на принципот на правична застапеност во јавната администрација, кога станува збор за заедниците под 20% од населението. Ваквото незадоволство честопати се изразува кога се дискутира за податоците содржани во извештаите за еднаква застапеност, кои се публикуваат секоја година од страна на Народниот правобранител²⁴ и од Министерството за информатичко општество и администрација.²⁵ Тешко дека можат да се споредат со резултатите од ова истражување, бидејќи тие не се однесуваат на перцепциите, туку на бројчани податоци за распределба на вработеност. Прецизната статистика за етничката припадност не е секогаш достапна, а многу малата големина на одредени заедници оневозможуваат прецизно да се процени каков било напредок, дури и ако има повеќе или помалку општо прифатен договор за постоење на генерален тренд во последната деценија кон подобра застапеност на помалубројните заедници, со некои групи (како Власи) кои се сметаат себеси за прилично застапени во државните институции.

22) Гизо стр.889

23) Гизо стр.891

24) Извештај од Омбудсман за 2018, 2019

25) Извештај за правична застапеност, МИОА, 2019

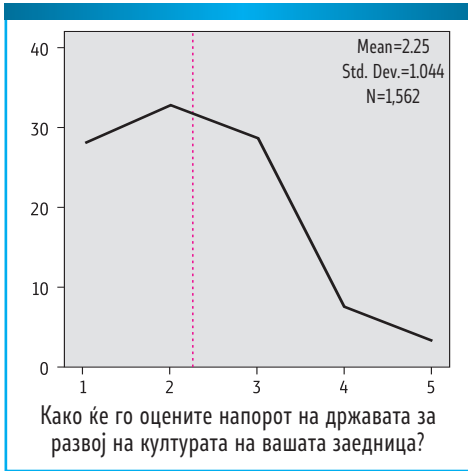
Особено, според неодамнешните извештаи на Народниот правобранител, принципот на правична застапеност е слабо применлив за помалубројните заедници за раководни позиции, и покрај статистичкото зголемување на целокупната застапеност, а малата или отсутна застапеност на одредени заедници како Ромите кај судиите или наставниците е особено критична точка.

Сепак, треба да се нагласи дека секое откритие во врска со „распделувањето меѓу заедниците“ ризикува да стане недостаток, ако се земе предвид распространетата општа перцепција на политизираноста на јавното вработување, при што мнозинството граѓани мислат дека вработувањето во јавниот сектор првенствено се заснова на политичка припадност, а не врз принцип на компетентност, со што ќе се направи уште посложено спроведувањето на принципот на правична застапеност.

Оваа перцепција ризикува да ја загрози и објективноста што ја воведува т.н. „балансер“. Правичната застапеност во јавната администрација и во јавниот сектор во целина за припадниците на заедниците кои живеат во Република Северна Македонија, во моментот е загарантирана преку годишните планови за вработување што секоја институција во јавниот сектор има обврска да ги усвои. Составен дел од годишниот план за вработување е табелата со број на подобрени работни места за припадници на заедницата или т.н. „балансер“ (биланс на состојба). Балансерот покажува колку членови на дадена заедница треба да бидат вработени во текот на годината за која е одобрен годишниот план за вработување. Неодамна, во некои соопштенија за медиуми се истакнува злоупотреба на правото на самоопределување во однос на припадност на одредена заедница, со цел да се оствари правото на вработување во администрацијата. Но, имајќи го предвид уставното право на секоја индивидуа слободно да избере припадност кон одредена заедница, што не може да се утврди во службен документ, тешко е да се разгледува овој „шопинг на заедница“ како правна основа за поништување на постапката за вработување.

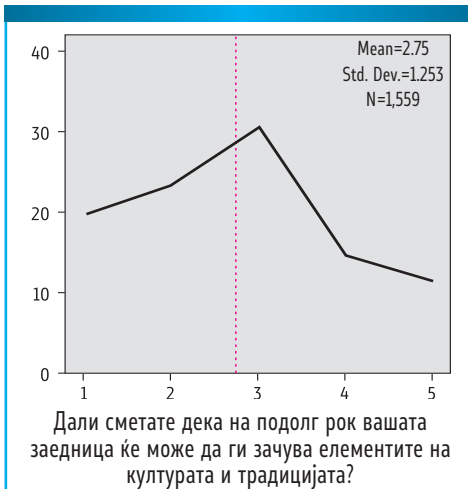
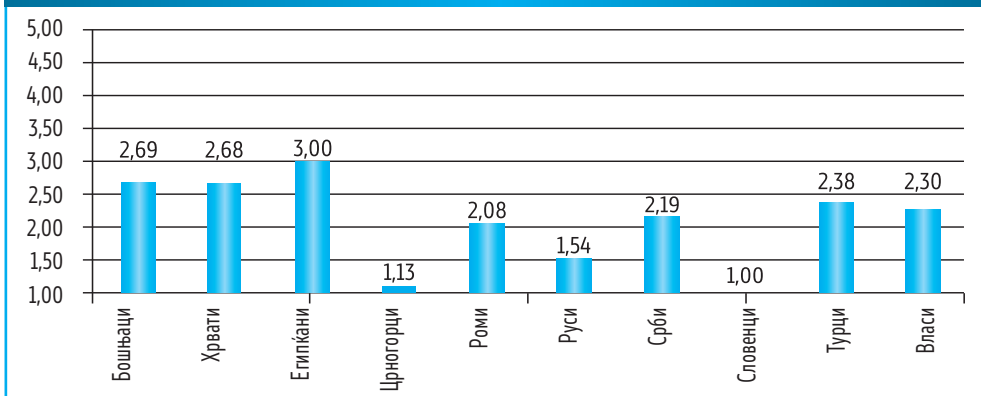
Сето ова мора да се процени и во однос на објективноста и транспарентноста гарантирани со фактот дека сите фази од постапката за вработување завршуваат со јавно достапен извештај, односно целата постапка завршува со јавен оглас и ранг-листа на кандидати, и дека втората фаза - „испит за административен службеник“ се емитува во живо во реално време на веб-страницата на Агенцијата за администрација.

4.4. Култура и идентитет на заедниците

На скала од 1 до 5 (1-не сум задоволен воопшто → 5-многу сум задоволен) за прашањето „Како ќе го оцените напорот на државата за развој на културата на вашата заедница?“, одговорите на испитаниците се наоѓаат на $m=2,25$ од скалата што претставува одредено незадоволство.

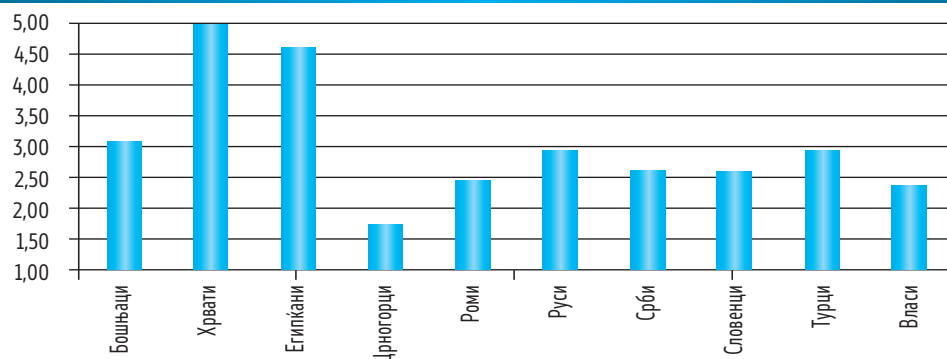
Како ќе го оцените напорот на државата за развој на културата на вашата заедница? Вкрстени податоци според припадност на заедница

Најмалку задоволни се испитаниците на следниве заедници: Словенци ($m=1$), Руси ($m=1,54$) и Црногорци ($m=1,13$), додека пак, најзадоволни се Египќаните ($m=3$).

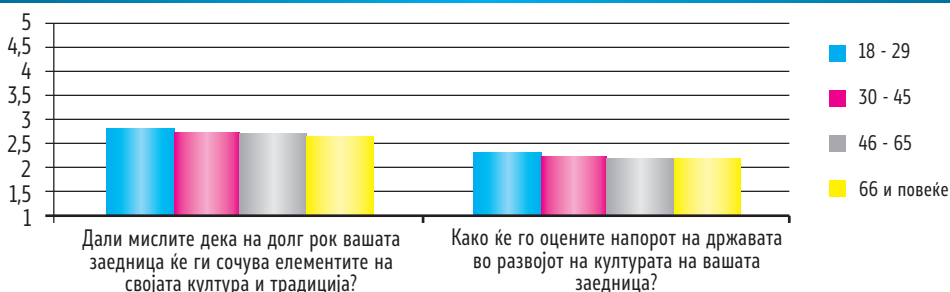
На скала од 1 до 5 (1-не сум задоволен воопшто → 5-многу сум задоволен) за прашањето „Дали сметате дека на подолг рок вашата заедница ќе може да ги зачува елементите на културата и традицијата?“, одговорите на испитаниците се наоѓаат на $m=2,75$ од скалата што повторно претставува негативен тренд на задоволство.

Дали сметате дека на подолг рок вашата заедница ќе може да ги зачува елементите на културата и традицијата? Вкрстени податоци според припадност на заедница

Испитаниците од црногорската заедница ($m=1,74$) имаа најнегативни одговори, додека пак испитаниците од хрватската ($m=4,98$) и Египќаните ($m=4,60$) имаат покажано попозитивни ставови во однос на ова прашање.

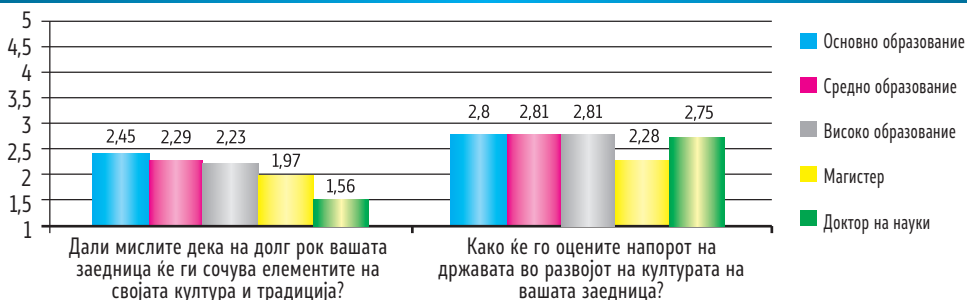
Перцепција за култура и традиција. Споредено со возраст.

Од вкрстените податоци по возрасни групи, може да се воочи дека одржувањето на културата и традицијата на заедниците на долг рок, со пораст на возрасната група се зголемува и негативниот тренд на задоволството во однос на перцепцијата на заедниците. Ова е потврдено со биваријатната корелациска анализа ($r=-,051$, $p<0,01$) (види Додаток).

Статистичката анализа (Chi Square тестот и биваријатната анализа) не покажа доволно значајна корелација во однос на второто прашање.

Перцепција за култура и традиција. Споредено со нивото на образование

Од вкрстените податоци според нивото на образование во однос на развој на културата и одржување на традицијата, може да се забележи поголемо незадоволство кај испитаниците со повисоко образование. Ова е потврдено со Chi Square тестот ($\chi^2=33,579$, $p<0,01$) и биваријантната корелациска анализа ($r=-,105$, $p<0.01$) (види Додаток).

Статистичката анализа (Chi Square тестот и биваријантната анализа) не покажа доволно значајна корелација во однос на второто прашање.

Заклучок, интерпретација и анализа на податоците

Прашањата беа формулирани со фокус на севкупните перцепции, но во два реда. Првото прашање во основа значи „**колку работи државата за унапредување и заштита на културата на вашата заедница**“, додека второто се однесува до кој степен членовите на одредена заедница мислат дека можат да ја сочуваат својата култура и традиција во подолг временски рок.

Она што е неверојатно впечатливо, а вреди да се истражи понатаму, е отсуството на директна корелација помеѓу двата ставови, во смисла дека **некои заедници не ја сметаат поддршката од државата како клучна за нивниот „културен опстанок“**. Перцепцијата за релативно слаба поддршка од државата се чини дека е компатибилна со надежта за трајна културна специфичност.

Ова веројатно може да се поврзе со неизвесноста во дефинирањето на „културата“ и кој дел индивидуално се смета за клучен за зачувување на идентитетот на заедницата. Во практична смисла, ако испитаникот смета дека „обележувачите“ на неговиот/нејзиниот групен идентитет првенствено се застапени со практики (ритуали, прослави, итн.) кои се изведуваат претежно на индивидуално или семејно ниво, и околината каде што живее не ги попречува, може да создаде доверба во можноста за зачувување на културата, исто така, со слаба или отсутна државна поддршка.

Исто така, релевантни се и **најголемите разлики** во очекувањата за „културен опстанок“, при што Бошњациите се со највисока оценка, додека пак двете заедници со најниски оценки се оние кои немаат никаква врска со национална држава (Роми) или прилично слаба (Власи).

Фрагментираната и разновидна перцепција на државната поддршка во промовирањето и заштитата на културниот идентитет на помалубројните заедници, добиена од истражувањето, мора да биде поставена наспроти критиките што можат да се најдат во меѓународните извештаи за мониторинг, кои се однесуваат на практичното спроведување на различните стратешки документи, како на пример Националната стратегија за културен развој 2013-2017 и соодветниот Акционен план за имплементација.

Еден проблем што често се истакнува е комплексноста на институционалната рамка што е вклучена во спроведувањето на политиките, со две различни управи како тела во ресорните министерства, односно Министерството за образование и наука и Министерството за култура, кои имаат советодавна улога и ограничена можност да се влијае врз донесувањето одлуки за клучните работи поврзани со промовирање на идентитетот на заедниците. Во извештајот на Европската комисија за 2015 година, се додава дека двете управи не се доволно поддржани

од буџетот и немаат соодветни човечки ресурси. Оваа критика постојано се наведува во неколку извештаи на ЕК за напредокот на земјата во текот на последните години. Во однос на надлежностите, треба да се забележи дека оние на Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците се преклопуваат со надлежностите на другите тела кои функционираат во рамките на Министерството за образование и наука (Биро за развој на образованието, Државен инспекторат за образование, Педагошка служба, итн.). Во исто време, Управата за афирмирање и промоција на културата на припадниците на заедниците има ограничено вклучување во развојот на политики од областа на културата и во дефинирањето на критериуми и избор на проекти кои промовираат или штитат културен идентитет на припадниците на заедниците.

Истиот документ нагласува дека АОПЗ сè уште не располага со средства наменети за активности што промовираат културен идентитет на заедниците, без оглед на законските одредби во таа смисла. Прегледот на примената на културните права на помалубројните заедници покажува дека иако годишните програми се јавно достапни на веб-страницата на Министерството за култура, невозможно е да се процени до кој степен нивниот опфат е наменет за помалубројните заедници. Во однос на учеството на здруженијата што ги претставуваат помалубројните заедници, достапните извори укажуваат дека само мал процент се вклучени во процесите на консултација за културата на национално и на локално ниво. Покрај тоа, Националната стратегија за култура, како клучен документ во оваа област, нема содржини кои го промовираат спроведувањето на правото на заедниците за ефективно учество во културниот живот.

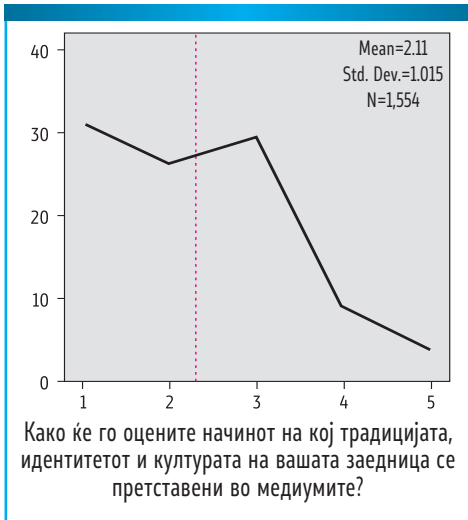
Од 2010 година, Владата, по предлог на Комитетот на Секретаријатот за спроведување на Охридскиот рамковен договор, издвојува средства од буџетот насочени кон финансирање на активности на здруженија и фондации насочени кон промовирање на меѓуетнички односи, т.е. проектни грантови за градење доверба меѓу различните етнички заедници; промовирање на успешна кохабитација меѓу различните етнички заедници; унапредување на меѓуетничката соработка во областа на културата, спортот и образованието; промовирање на меѓуетничка толеранција. Во периодот 2011-2014 година, Секретаријатот за спроведување на Охридскиот рамковен договор поддржа од својот буџет вкупно 140 проекти на здруженија и фондации, од кои 9 беа проекти на здруженија на заедници кои се помалку од 20% од населението, и 27 насочени кон активности за зачувување на културата и традицијата на заедниците, градење на правични односи и соживот. Проблемите пријавени во врска со финансирањето на централно ниво, во голема мерка се рефлектираат на локално ниво, најмногу во однос на нетранспарентното распределување на средства. Меѓу 27-те проекти, на турските здруженија им беа доделени 4 проекти, влашки здруженија добија 5 проекти, ромски асоцијации 13 проекти, српски здруженија 2 проекти и здруженија на други заедници 3 проекти.

Во исто време, дополнителните инструменти што треба да им бидат достапни на помалубројните заедници, како што е Фондот на АОПЗ за спроведување на специјални програми за реализација и унапредување на правата на лицата кои припаѓаат на овие заедници, што е формално пропишано во член 17 и 18 од Законот за унапредување и заштита на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението, не е во функција. Од националниот буџет не беа распределени ресурси за активирање на овој фонд, нешто што е еден од најфрек-

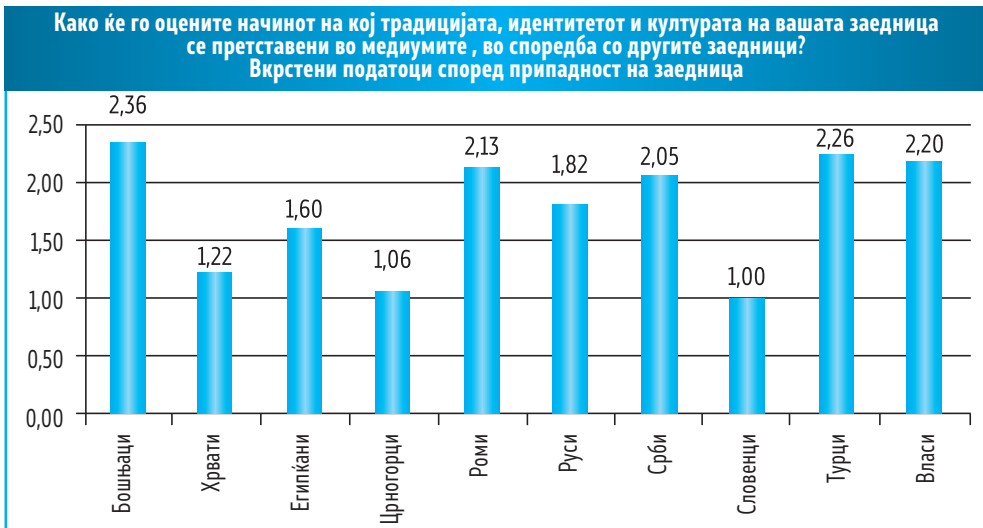

вентните извори на поплаки упатени до АОПЗ од сите заедници. Оваа критика беше искажана и за време на Партиципативните форуми и беше забележана во бројни анализи и извештаи за напредокот на ЕК за земјата. Според истите овие документи, критериумите за финансирање на проекти од областа на културата се многу строги, приоритетите се несоодветно поставени, а има и чести забелешки за нетранспарентно распределување на средства, особено за нивно наводно распределување врз основа на политичка припадност. Покрај тоа, здруженијата на граѓани се натпреваруваат за финансирање со најголемите институции за култура на повиците што ги објавува Министерството за култура и честопати треба да се справат со преголеми побарувања.

4.5. Медиуми

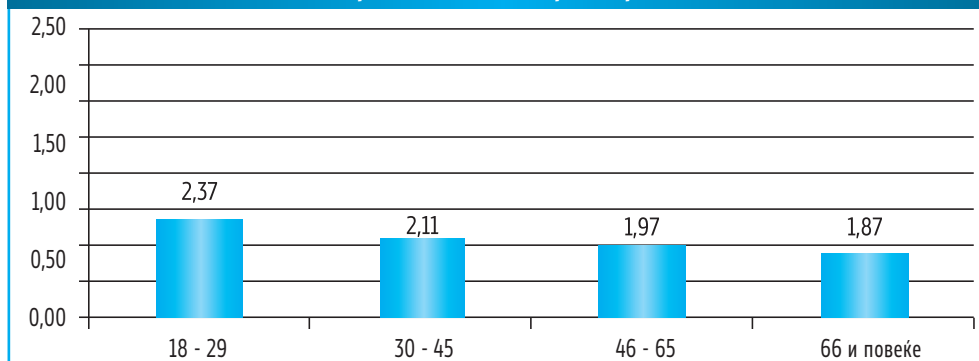

На скала од 1 до 5 (1- не сум задоволен воопшто → 5 - многу сум задоволен) за прашањето „Како ќе го оцените начинот на кој традицијата, идентитетот и културата на вашата заедница се претставени во медиумите, во споредба со другите заедници?“, одговорите на испитаниците се наоѓаат на $m=2,11$ од скалата што повторно претставува негативен тренд на задоволство.

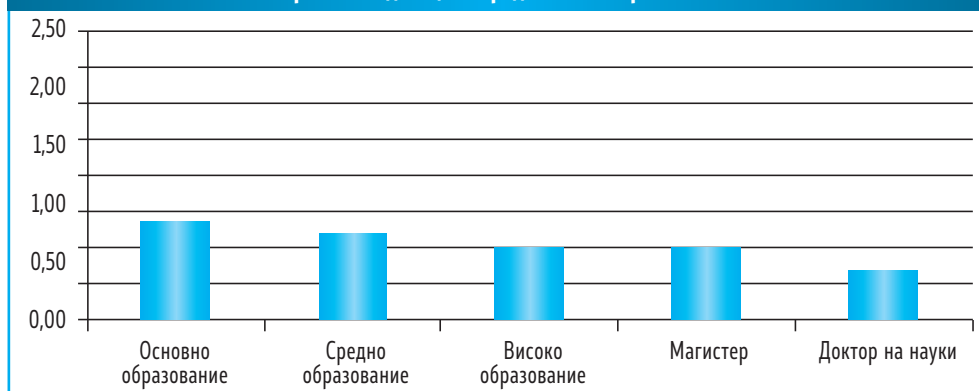
Најмалку задоволни се: Словенците ($m=1$), Хрватите ($m=1,22$) и Црногорците ($m=1,06$).

**Како ќе го оцените начинот на кој традицијата, идентитетот и културата на вашата заедница се претставени во медиумите, во споредба со другите заедници?
Вкрстени податоци според возраст**

Задоволството за начинот на кој традицијата, идентитетот и културата на заедниците се претставени во медиумите значително се намалува со возраста, што е потврдено и со Chi Square тестот ($\chi^2=68,929$, $p<0,01$) и биваријантната корелациона анализа ($r=-,168$, $p<0,01$) (види Додаток).

**Како ќе го оцените начинот на кој традицијата, идентитетот и културата на вашата заедница се претставени во медиумите, во споредба со другите заедници?
Вкрстени податоци според ниво на образование**

Задоволството за начинот на кој традицијата, идентитетот и културата на заедниците се претставени во медиумите значително се намалува со зголемување на нивото на образование, што е потврдено и со Chi Square тестот ($\chi^2=40,608$, $p<0,01$) и биваријантната корелациона анализа ($r=-,130$, $p<0,01$) (види Додаток).

Заклучок, интeгpaциjа и анализа на пoдaтoци

Податоците покажуваат распространето незадоволство, што се чини дека во овој случај влијае на речиси еднакви услови кај сите уставни заедници. Како и да е, можно е да се идентификуваат насоки за дополнителни истражувања. Секое продлабочено истражување треба да направи разлика помеѓу начините на комуникација специфични за секој медиум, бидејќи испитаникот во спротивно би се обидел да ја спои својата перцепција во една единствена це-

локупна проценка, додека пак, многу лица имаат тенденција да користат ограничен број медиуми, а понекогаш и само еден. Исто така, самиот концепт на „застапеност во медиумите“ може да биде погрешен, бидејќи е можно, на пример, една специфична заедница да има можност да емитува програми на својот јазик, но истовремено да биде негативно прикажана (преку стереотипи) од општите медиуми или од медиумите на други заедници.

Во однос на правната рамка, членот 16 од Уставот предвидува заштита на слободата на изразување и слобода на говор. Се гарантира и слободен пристап до информации и слобода на примање и пренесување на информации. Според член 48 од Уставот (изменет во 2001 година), Република Македонија им гарантира на припадниците на етничките заедници право на слободно изразување, негување и развој на нивниот идентитет и национални атрибути и употреба на симболи на нивната заедница.

Спроведувањето на ваквите права во сферата на медиумите беше регулирано подетално, почнувајќи од донесувањето на првиот Закон за радиодифузна дејност во 1997 година, кој беше укинат и заменет со нов Закон во 2005 година, со кој се гарантираа правата на немнозинските заедници во радиодифузната сфера. Според член 2, заштитата е предвидена за „... слободата на изразување во радиодифузната дејност... заштита на интересите на корисниците, поттикнување, подобрување и заштита на културниот идентитет, едукативен и научен развој, поттикнување на развојот на креативноста“.

И на ова поле, голем број права за немнозинските заедници се поврзани со Охридскиот рамковен договор од 2001 година. Последователната правна рамка треба да се прилагоди според видот на медиумот. Печатените медиуми сè уште немаат сеопфатна законодавна регулатива, со право на немнозинските заедници да основаат печатени медиуми, што директно произлегува од Уставот. Во меѓувреме, во однос на радиодифузната дејност, членот 68 од Законот за радиодифузна дејност од 2005 година отиде понапред, утврдувајќи дека програмите се засноваат на голем број принципи, вклучително и „промовирање на духот на толеранција, заемно почитување и разбирање на сите поединци од различно етничко потекло и културни средини, отвореност на програми за изразување на разновидни култури... зачувување и негување на националниот идентитет, јазична култура и национално културно создавање“.

Затоа, јавниот радиодифузен сервис има голема одговорност во поттикнувањето на јазичната разновидност и културниот идентитет на немнозинските заедници. МРТ е должна со член 107 од Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, изменет во 2018 година, да достави линија на услуги од јавен интерес. Кога станува збор за телевизија, тоа вклучува барем една програма на македонски јазик, една програма на јазик различен од македонскиот што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните, во однос на 24-часовна програма секој ден во неделата, како и телевизиска програма што ќе се емитува на јазиците на другите немнозински заедници. Кога станува збор за радиодифузија, МРТ треба да обезбеди најмалку две радиопрограми на македонски јазик, програма на јазик различен од македонскиот што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните кои емитуваат 24 часа на ден, секој ден во неделата и радиопрограма на јазикот што го зборуваат други немнозински заедници, што ќе се емитува 24 часа на ден.

Овој нов изменет закон требаше да ја овозможи социјалната кохезија во земјата, но наместо тоа, МРТ се смета за иницијатор на градење јазични бариери меѓу гледачите. Програмите што се емитуваат за албанската, турската, влашката, српската, ромската и босанската јавност во

земјата не се достапни за целата публика бидејќи и по пет години од воведувањето на дигитализацијата, националната служба не обезбеди можност за повеќе опции за аудиопрограмирање и преводи на други јазици. Според препораките на Советот на Европа, една од основните задачи на јавниот сервис треба да биде зајакнување на кохезијата на општеството и, според тоа, МРТ треба да најде начин да ги преведе програмите на етничките заедници на македонски јазик, а со тоа и да придонесе за заемно разбирање и блискост.

Според истражувањето направено во 2013 година за медиумите на мнозинските заедници во Македонија, програмите на јазиците на заедниците во јавниот сервис функционираат како посебни паралелни редакции што ги „врамуваат“ и „набљудуваат“ настаните претежно од гледна точка на сопствената заедница.²⁶ Особено загрижувачка е тенденцијата на еднострано користење на изворите на вести по етнички линии. Со тоа честопати ги шири верзиите на настани, кои се врамуваат исклучиво преку специфична етничка призма, со тоа што јавниот сервис станува инструмент за социјална дезинтеграција наместо кохезија. Како резултат на долги години на финансиска и технолошка криза, јавниот радиодифузен сервис во голема мерка ја занемари својата обврска да негува културен плурализам. Занемарувањето е особено очигледно во однос на програмите на помалубројните етнички заедници каде бројот на вработените е драстично намален во последните години, додека времето и ресурсите што им се доделени не се доволни за успешно исполнување на нивната информативна и културна функција.

Мора да се забележи дека сето ова, и покрај потенцијалот обезбеден со дигитализацијата, во форма на можност за воведување на повеќе аудиопреводи, преводи, специјализирани канали, телетекст и слично, воопшто не е искористено од страна на МРТ, што може делумно да се објасни со проблемите со кои се соочува институцијата, како постојан долг, намалување на буџетот (од 1% на 0,75%), мал број стручни лица и неговата просечна возраст (58), особено во радиото.²⁷ Со воведувањето на новите канали за јавни услуги оваа година, немаше зголемување на буџетот и нема нови вработувања, особено во 4-от канал. Ова подразбира лош квалитет на програми, со простор исполнет со репризи.

Исто така, освен проблемите поврзани со МРТ, мора да се земе предвид и дека медиумскиот пејзаж во земјата се карактеризира со голем број субјекти, со 130 радио и телевизиски канали, а медиумите се главно поделени спред политички или етнички основи.²⁸

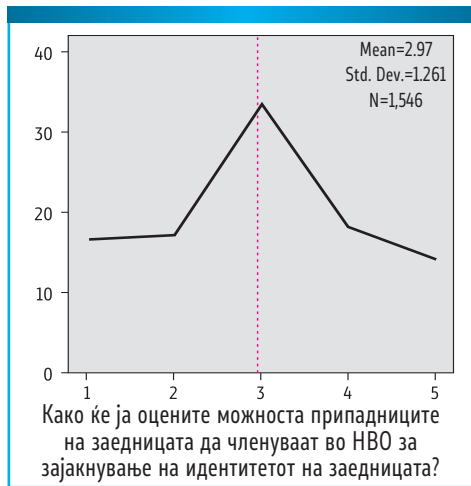
Урамнотезениот пристап кон проблемот со застапеноста на заедницата во медиумите треба да го реши проблемот од различни агли, започнувајќи на прво место од развојот на професионалните компетенции во новинарството во рамките на секоја заедница, а во исто време и воспоставување медиуми што се соодветни за пренос на квалитетни информации до членовите на заедницата. Еден проблем во овој поглед е на пример фактот дека постоењето на радио / ТВ програми на јазик на една заедница (Република Северна Македонија во меѓународна перспектива, на пример, е интересна за бројот на програми на ромски јазик) не е доволно за создавање на квалитетни информации. Често се забележува дека некои радиопрограми имаат тенденција да емитуваат пред сè музика отколку вести, бидејќи за емитување на вести треба постручен кадар, а со тоа и поголеми средства.

26) https://iks.edu.mk/wp-content/uploads/2020/01/Information-in-Minority-Languages-in-the-Western-Balkans_EN1.pdf

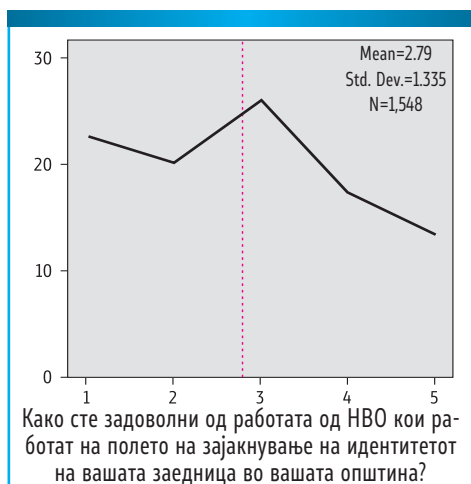
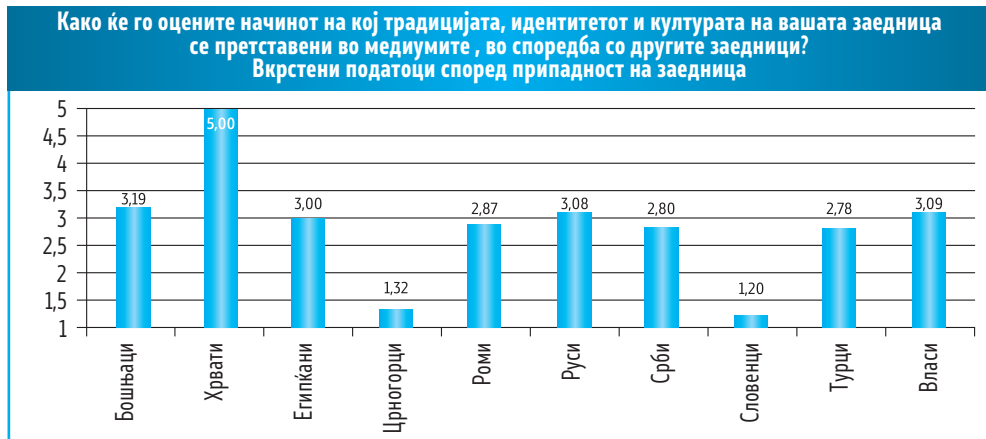
27) <https://meta.mk/en/mtv-is-on-antique-life-support-has-weak-video-signal-and-the-secondary-audio-programming-is-nowhere-near-implementation/>

28) https://www.srd.org.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=703&Itemid=343&lang=mk

4.6. Невладин сектор

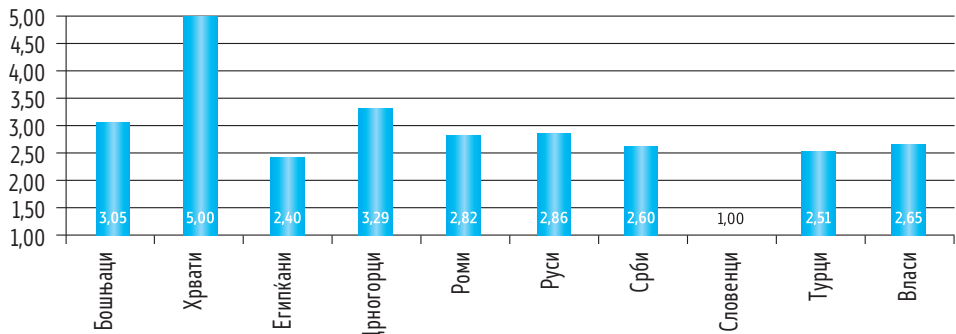
На скала од 1 до 5 (1- не сум задоволен воопшто → 5- многу сум задоволен) за прашањето „Како ќе ја оцените можноста припадниците на заедницата да членуваат во НВО за зајакнување на идентитетот на заедницата?“, одговорите на испитаниците се наоѓаат на $m=2,97$ од скалата што е многу блиску до 3 (средина), така што не мора да се смета за целосно негативен тренд на задоволство.

Најмалку задоволни се Словенците ($m=1,20$) и Црногорците ($m=1,32$), додека пак најзадоволни се Хрватите ($m=5$).

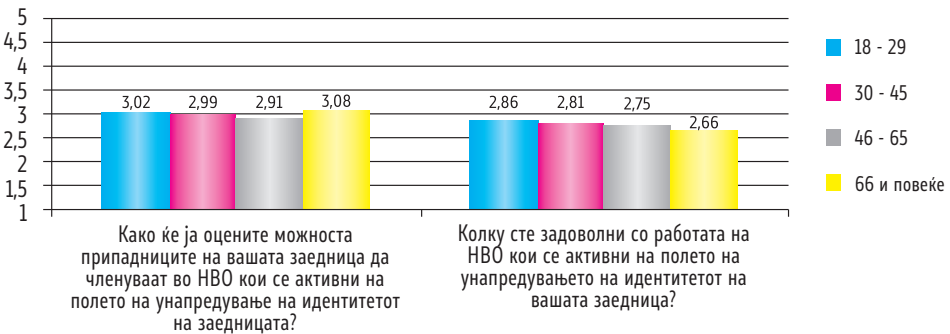
На скала од 1 до 5 (1-не сум задоволен воопшто → 5- многу сум задоволен) за прашањето „Како сте задоволни од работата на невладините организации кои работат на полето на зајакнување на идентитетот на вашата заедница во вашата општина?“, одговорите на испитаниците се наоѓаат на $m=2,79$ од скалата што е повторно под 3.

**Колку сте задоволни од работата на невладините организации кои работат на полето на зајакнување на идентитетот на вашата заедница во вашата општина?
Вкрстени податоци според припадност на заедница**

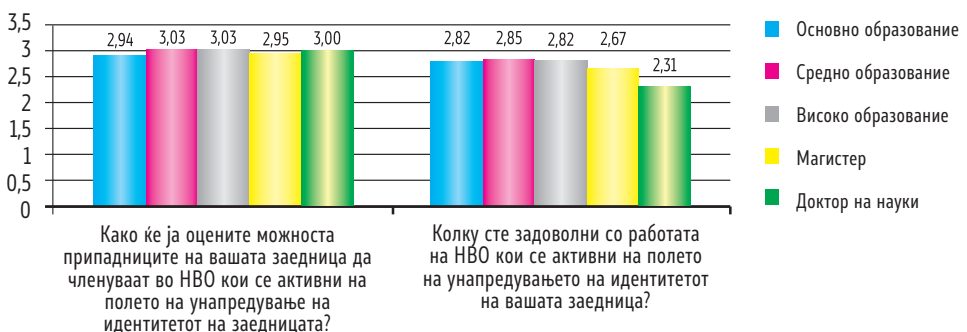
Најмалку задоволни се: Словенци ($m=1$), додека најзадоволни се Хрватите ($m=5$).

Перцепција за активностите на НВО секторот. Споредено по возраст

Од вкрстените податоци по возрастни групи, може да се воочи дека со пораст на возрастната група се зголемува задоволството од работата на невладините организации во однос на перцепцијата на заедниците. Ова е потврдено со биваријатната корелациска анализа ($r=-,058$, $p<0.01$) (види Додаток).

Перцепција за активностите на НВО секторот: Споредено со нивото на образование

Статистичката анализа (Chi Square тестот и биваријатната анализа) не покажа доволно значајна корелација во однос на второто прашање.

Статистичката анализа (Chi Square тестот и биваријатната анализа) не покажа доволно значајна корелација во однос на нивото на образование на испитаниците.

Заклучок, интерпретација и анализа на податоци

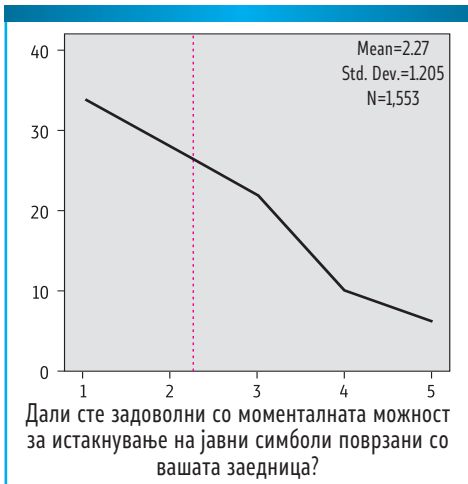
Улогата на невладините организации е клучна во развојот на меѓуетничките односи во Македонија и воопшто во градењето на постконфликтното општество. Со оглед на распространетата перцепција на државата како „слаб“ актер, релативно позитивната повратна информација на испитаниците во ова специфично поле не доаѓа неочекувана.

Понатамошно истражување тука може да се фокусира на важните разлики помеѓу различните заедници во однос на перцепцијата за улогата на НВО. Тука има и големи разлики помеѓу „уставната“ и „неуставната“ заедница, со посебна карактеристика претставена со огромното разидување помеѓу статусот на некои „неуставни заедници“, со впечатливо спротивставување меѓу „врвниот статус“ на хрватските невладини организации и исклучително низок на словенечките.

Во однос на „уставните заедници“, сепак, може да се забележат и релевантни разлики (иако не со иста големина) со невладините организации на Бошњациите, кои покажуваат релативно повисок статус од другите. Како прва хипотеза, таквата разлика може да се смета дека одразува различни степени на внатрешна кохезија во рамките на секоја заедница. За внатрешната кохезија може да се додаде и релативно помалата димензија на босанската заедница (0,84% во пописот во 2002 година), иако помалата влашка заедница (приближно половина во големина) достигнува многу помал резултат на „легитимноста на НВО“.

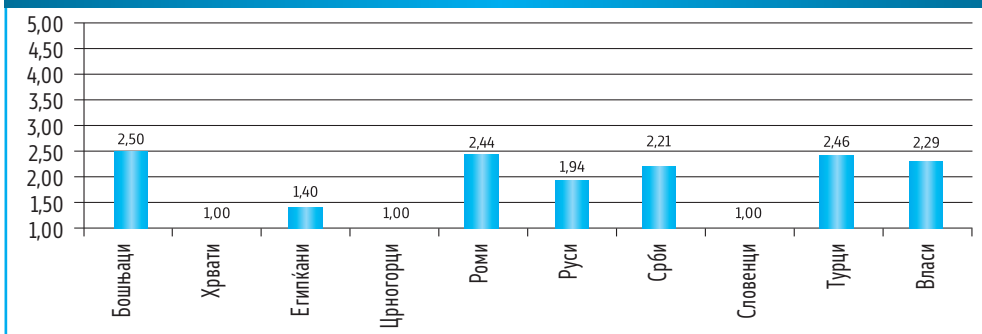
Ваквите квалификации треба да бидат резултат на сериозна процена на работата и достигнувањата во невладиниот сектор и неговото влијание врз усвојувањето на различни политики во однос на помалубројните заедници.

4.7. Ујошреба на симболи

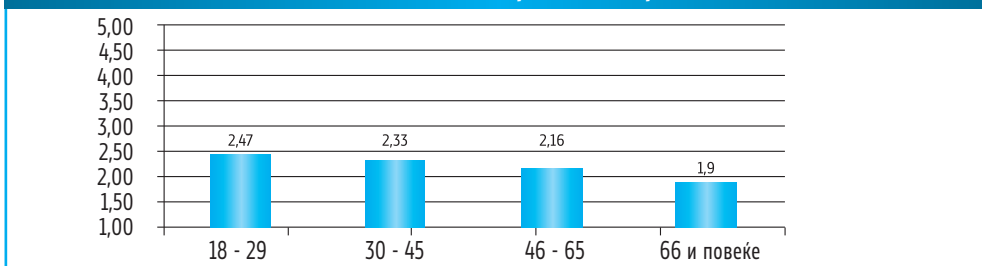
На скала од 1 до 5 (1-не сум задоволен воопшто → 5-многу сум задоволен) за прашањето „Дали сте задоволни со моменталната можност за истакнување на јавни симболи поврзани со вашата заедница?“, одговорите на испитаниците се наоѓаат на $m=2,27$ од скалата што сепак, повторно претставува негативен тренд на задоволство.

Дали сте задоволни со моменталната можност за истакнување на јавни симболи поврзани со вашата заедница? Вкрстени податоци според припадност на заедница

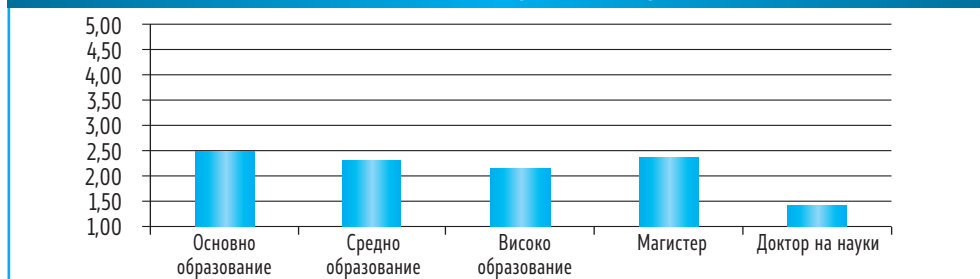
Најмалку задоволни се Словенците ($m=1$), Хрватите ($m=1$) и Црногорците ($m=1$).

Колку сте задоволни со моменталната можност за јавно истакнување на симболи поврзани со вашата заедница? Споредено со возраст

Од вкрстените податоци според возраста, може да се заклучи дека задоволството од можноста за јавно истакнување на симболи на заедниците се намалува во однос на возраста. Ова е покажано со Chi square тестот ($\chi^2=43,498$, $p<0,01$) и биваријантната корелациска анализа ($r=-,145$, $p<0,01$) (види Додаток).

Колку сте задоволни со моменталната можност за јавно истакнување на симболи поврзани со вашата заедница? Споредено со возраст

Од вкрстените податоци според возраст, може да се заклучи дека задоволството од можноста за јавно истакнување на симболи на заедниците се намалува во однос на повисокиот степен на образование. Ова е покажано со Chi square тестот ($\chi^2=29,660$, $p<0,05$) и биваријантната корелациска анализа ($r=-,097$, $p<0,01$) (види Додаток).

Заклучок, интeгpација и анализа на пoдoбpoциe

Податоците што се однесуваат на перцепцијата на **вистинската можност за истакнување на националните симболи на заедницата**, повторно ја истакнуваат поделбата помеѓу „уставните“ и „неуставните“ заедници, со рамномерно распределено незадоволство меѓу едните и екстремно незадоволство кај вторите.

Централизмот на симболичкиот аспект на Западен Балкан²⁹ е добро познат и тешко е да се очекува широко распространета перцепција за целосна слобода за користење на симболи на заедницата.

За да го искажат својот идентитет, мнозинските заедници имаат право да го користат знамето што го одбрале и да го користат во јавниот, службениот и приватниот живот на начин утврден со Законот за употреба на знамињата на заедниците во Република Северна Македонија (2011). Општините каде што повеќе од 50% од населението припаѓа на одредена заедница можат да го истакнат знамето пред јавните простории заедно со знамето на Република Северна Македонија. Во овие единици на локалната самоуправа, доколку се истакне знамето на таа заедница, се истакнува и знамето на Република Северна Македонија и тоа за време на мултилатерални настани, натпревари и други собири, како и за време на прослави, слави и други јавни културни, спортски и слични настани што се локално важни. Членовите на заедниците имаат право да го користат знамето во својот приватен живот, или за време на културни, спортски и други настани организирани од членовите на заедниците. Со Законот се утврдува и начинот на истакнување на знамињата, а знамето на Република Северна Македонија, кое секогаш се истакнува со други знамиња на заедниците, треба да има за една третина поголема димензија од другите знамиња.

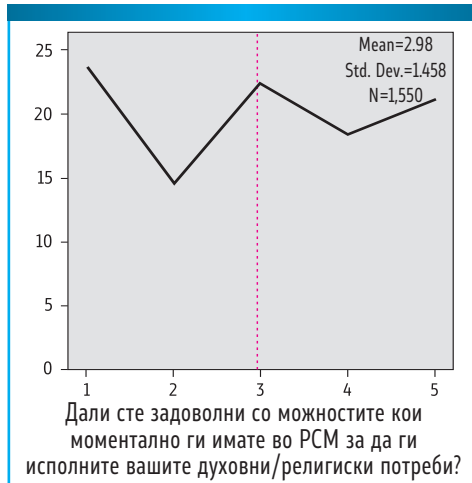
29) Иван Чоловиќ, Политички симболи на Србија, Лондон 2002

Имајќи го предвид високиот праг на застапеност на општинско ниво, предвидено со Законот за употреба на знамиња на заедниците во јавниот и службениот живот (граѓаните кои припаѓаат на заедницата да бидат повеќе од 50% од населението во таа општина), одредбата е применлива само во ограничен број на општини. Според тоа, покрај специфичниот случај на албанската заедница, ова право се доделува на турската заедница во 2 општини - Пласница и Центар Жупа, и од членовите на ромската заедница во општината Шуто Оризари. Употребата на знамето, кога има услови, зависи од претходната одлука на Советот на локалната општина.

Додека негативната перцепција на припадниците на „неуставните заедници“ може релативно лесно да се објасни, она што е интересно за надворешен набљудувач е дека **врската помеѓу перцепцијата за можноста за јавно истакнување на симболи на заедницата не е поврзана на фактот дека одредена заедница има соодветна нација-држава, користејќи ист пакет на симболи или не.** Оценките на Ромите остануваат навистина релативно високи, но се исти со тие на Турците (скоро на исто ниво) и Бошњаци (нешто повисоко). Долните позиции на Србите би можеле да се објаснат со специфичната историска конструкција на српскиот идентитет во областа и неодамнешните конфликти, но таквото објаснување треба да биде потврдено со поконкретно истражување.

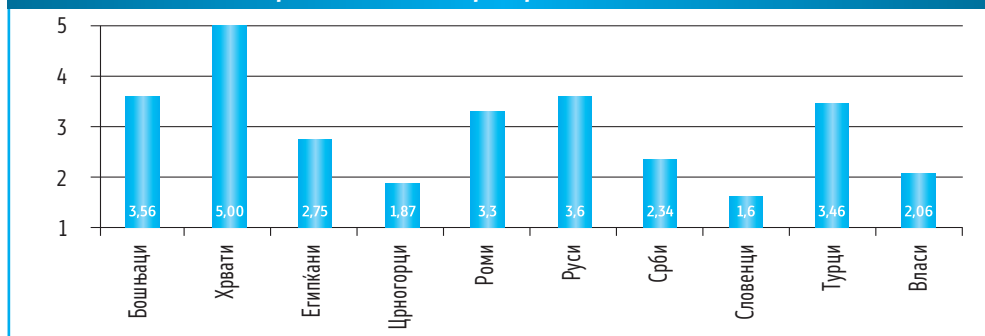
4.8. Духовни и релиџиски потреби

Севкупниот тренд на незадоволство има посебно значење во однос на можноста на задоволување на потребата на исполнување на релиџиските и духовните потреби на заедниците.

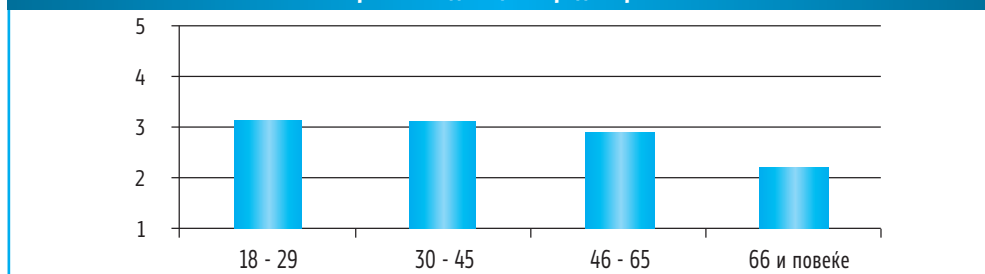
На скала од 1 до 5 (1- не сум задоволен воопшто → 5-многу сум задоволен) за прашањето „Дали сте задоволни со можностите кои моментално ги имате во Република Северна Македонија за да ги исполните вашите духовни/релиџиски потреби?“, одговорите на испитаниците се наоѓаат на $m=2,98$ од скалата што е многу блиску до 3, па може да се смета дека генерално одговорот е неутрален.

Дали сте задоволни со можностите кои моментално ги имате во Република Северна Македонија за да ги исполните вашите духовни/релиџиски потреби?
Вкрстени податоци според припадност на заедница

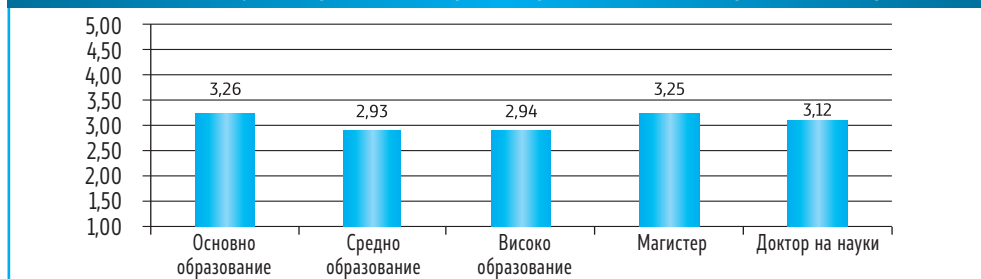
Најмалку задоволни се Словенците ($m=1,6$) и Црногорците ($m=1,87$) додека најзадоволни се Хрватите ($m=5$).

Дали сте задоволни со можностите кои моментално ги имате во Република Северна Македонија за да ги исполните вашите духовни/релиџиски потреби?
Вкрстени податоци според возраст

Според вкрстените податоци според возраст, може да види дека задоволството од можностите кои моментално ги имаат заедниците за да ги исполнат духовните/религиските потреби се намалува кај повозрасните испитаници. Ова е потврдено со Chi square тестот ($\chi^2=77,616$, $p<0,01$) и биваријантната корелацииска анализа ($r=-,169$, $p<0,01$) (види Додаток). Испитаниците во возрастните групи 18-29 и 30-45 дадоа најмногу позитивни одговори.

Дали сте задоволни со можностите кои моментално ги имате во Република Северна Македонија за да ги исполните вашите духовни/религиски потреби? Вкрстени податоци според ниво на образование

Статистичката анализа (Chi Square тестот и биваријантната анализа) не покажа доволно значајна корелација во однос на нивото на образование на испитаниците.

Заклучок, интeгpација и анализа на погaйoциите

Податоците за ова прашање собрани преку прашалниците потешко се интерпретираат бидејќи перцепцијата за исполнување на духовните и религиозните потреби секако е исклучително индивидуална состојба која, сепак, е поврзана со голем број надворешни фактички состојби, првенствено претставени со заштита на верската слобода од мешање од страна на државата и од недржавни актери и достапност на места за богослужба за специфична религиозна деноминација. Сегашната состојба во Република Северна Македонија, во однос на законодавната рамка, се чини дека не поставува пречки за приватната и јавната практика на религиите што ги следат припадниците на заедниците, а сегашниот доминантен религиозен плурализам треба да го објасни отсуството на распространето незадоволство како во другите тематски области.

Структурата на прашалникот веројатно не беше во можност да ги покрие проблемите кои не се директно поврзани со државна активност, туку со фрагментација соодветна на одредени религиозни групи (различни православни цркви, статусот на сунитската хиерархија во однос на другите муслимански религии и слично), што создава посложени услови за српските православни верници и за бекташите. Јеховините сведоци се соочија со свои проблеми што ги создадоа општинските власти кога се обидоа да ги идентификуваат просториите на одредена локација за нивните верски потреби. Проблеми поврзани со недвижен имот со посебна историска и културна вредност за одредена верска заедница постојат за српските православни верници и за бекташите. Во однос на правната рамка, сегашната состојба се чини многу комплексна. Амандманот VII од Уставот подразбира јасно признавање на Македонската православна црква, на Исламската (сунитска) верска заедница во Македонија, на Католичката црква,

на Евангелско-методистичката црква и на Еврејската заедница, иако и на другите религиозни групи им се доделуваат еднакви права. Меѓутоа, мора да се смета дека на субустанвно ниво „природната“ правна рамка за заштита на еднаквоста помеѓу припадниците на различна религиозна група е претставена со законодавство за антидискриминација, што неодамна беше поништено со горенаведената одлука на Уставниот суд, со што остана отворено прашањето на еднаквоста врз основа на религијата.

Во минатото беа направени релевантни истражувања (види, на пр. Мемедова и др.), во врска со плуралниот религиозен идентитет во ромските групи и нивното влијание врз застапеноста на Ромите во другите заедници, но истите не се ажурираат последниве години.

Сепак, тешко е да се поврзат овие податоци со состојбата на специфичните заедници бидејќи верскиот елемент не е со истата вредност за сите нив. Додека за некои заедници (како Србите) религиозниот елемент е клучен во градењето на идентитетот, некои други (на пр. Ромите) имаат тенденција да се во вкрстени религиозни групи. Во исто време, материјалните причини можат индиректно да влијаат врз капацитетот за исполнување на верските потреби. Во однос на понатамошно истражување меѓу заедниците кои се дел од основниот мандат на АОПЗ, релативно ниското ниво на задоволство на Власите сигурно ќе вреди да биде дополнително истражено во друга студија.

Важен елемент што треба да се земе предвид при анализата на перцепцијата за исполнување на религиозни / духовни потреби е можноста од присуство на припадници на заедниците што направиле религиозни избори кои не се во согласност со оние што доминираат во нивната заедница. Во такви ситуации може да има пречки за исполнување на духовни / религиозни потреби кои не се поврзани со некаква напнатост меѓу заедниците, туку со ниското ниво на толеранција во заедницата кон членовите кои ја напуштиле „главната религија“. Ова може да биде случај на пример за конверзија на членови на групи кои силно се идентификуваат со една религија во кој било вид на различна религиозна деноминација.

ЗАКЛУЧОК

Резултатите од ова истражување не претставуваат наоди коишто треба да се користат за формулирање на политики во врска со состојбата на заедниците вклучени во мандатот на АОПЗ. Истражувањето **не дава сигурни информации за фактичката состојба за една или повеќе специфични заедници**, нешто што треба да се истражи со различни алатки и техники. Ова не се должи на фактот дека испитаниците во прашалниците не се сигурни информатори за состојбата на нивните заедници, туку повеќе на природата на прашањата кои опфаќаат широки области на политики кои би можеле да бидат поделени во неколку различни теми. Испитаниците донесуваат разбирливи генерални пресуди за нивната позиција, без правење разлика помеѓу социјалните, правните и политичките прашања.

Вредноста на податоците е во тоа што наместо да се мерат на објективен и научно поткрепен начин, „социјалните факти“ се претставени со перцепциите кои доминираат во секоја заедница. Ваквите елементи може дефинитивно да бидат од голема помош за АОПЗ во спроведувањето на идната улога на мониторинг и да се потврди дали различните секторски политики имаат влијание врз припадниците на заедниците не само во однос на промената на нивната материјална состојба, туку и за трансформацијата на тие ставови што може да го попречи развојот на „интеркултурното општество“ предвидено во Стратегијата „Едно општество за сите“.

Сепак, можно е да се предложат неколку препораки поврзани со наодите од ова истражување:

- Зајакнување на капацитетите на АОПЗ за спроведување понапреден преглед на претставките за нееднаков третман на немнозинските заедници независно од другите владини институции.
- Следење (мониторинг) на еволуцијата на правната рамка на законодавството за борба против дискриминација во земјата до стабилизирање на тековната состојба, креирање сценарио каде земјата останува без соодветна правна рамка подолго време и дизајнирање оперативни стратегии за таков случај.
- Спроведување на истражување за начините на образованието на децата од немнозинските заедници со цел да се процени вистинската употреба на различни јазици во формални и неформални контексти.
- Спроведување на истражување за застапеноста на немнозинските заедници во затворскиот систем, во однос на дистрибуцијата на етничката припадност меѓу затворениците и затворските чувари, со цел да се идентификуваат моделите на селективно извршување и присуството на соодветен меѓусебен комуникациски капацитет во затворското опкружување.
- Следење на застапеноста на немнозинските заедници на раководните позиции во јавната администрација.
- Спроведување на истражување за перцепцијата на говорот на омраза во рамките на групите на заедниците, со цел да се процени до кој степен тие се сметаат како вистинските коишто ги претставуваат интересите на членовите на соодветната немнозинска заедница.

- Спроведување на истражување за етничките стереотипи во медиумите, фокусирано и на селективно известување за специфични вести и нивната поврзаност со етничкиот идентитет на инволвираните лица.
- Спроведување на истражување за положбата на припадниците на немнозинските заедници кои се конвертирале во религии различни од оние што доминираат во нивната заедница, со цел да се идентификуваат начините на исклученост.
- Да се промовира порационална законодавна рамка во однос на барањата за признавање на јазиците на помалубројните заедници како службени јазици на ниво на општината.
- Да се обезбеди распределба на средства од националниот буџет на Агенцијата за остварување на правата на заедниците со цел да се поддржи остварувањето и унапредувањето на правата на помалубројните заедници, вклучително и во областа на културата.
- Обезбедување услови што ќе им овозможат на припадниците на помалубројните заедници да учествуваат во креирање на културни политики, вклучително и дефинирање на критериуми и избор на проекти кои го промовираат или штитат нивниот културен идентитет директно или преку Управата за афирмација и промоција на културата на помалубројните заедници .
- Да се обезбеди достапност на средства во општинските буџети со цел да се поддржи културата на заедниците, притоа да се воспостават механизми кои обезбедуваат транспарентност и учество на заедниците во донесувањето одлуки за распределување на средства.
- Имајќи ги предвид законските измени и дополнувања на Законот за организација и работа на органите на државната управа, со што се овозможи да се формира Управата за унапредување и развој на образованието на јазиците на членовите на заедниците во Министерството за политички систем и односи со заедниците, се препорачува Управата за унапредување и развој на образованието на јазиците на припадниците на заедниците да се врати во Министерството за образование и наука со цел целосно остварување, примена и реализирање на правата на заедниците на сите нивоа на образовниот систем.
- Да се конкретизираат надлежностите на Управата за унапредување и развој на образованието на јазиците на заедниците со акти и да се обезбедат средства за нивните активности.

Додаток: Корелации

Корелации

		Возраст	Колку сте задоволни од начинот на кој државата ја поддржува можноста за изучување на јазикот на вашата заедница?	Како ќе ја оцените можноста за комуникација на јазикот на вашата заедница со општинската администрација?	Колку сте задоволни од можностите за информирање на јазикот на вашата заедница?
Возраст	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	1 1545	-.106** .000 1531	-.101** .000 1525	-.157** .000 1522
Колку сте задоволни од начинот на кој државата ја поддржува можноста за изучување на јазикот на вашата заедница?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.106** .000 1531	1 1561	.538** .000 1549	.519** .000 1546
Како ќе ја оцените можноста за комуникација на јазикот на вашата заедница со општинската администрација?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.101** .000 1525	.538** .000 1549	1 1555	.504** .000 1539
Колку сте задоволни од можностите за информирање на јазикот на вашата заедница?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.157** .000 1522	.519** .000 1546	.504** .000 1539	1 1552

** . Корелацијата е важна на 0.01 Sig. (2-tailed)

Корелации

		Ниво на образование	Колку сте задоволни од начинот на кој државата ја поддржува можноста за изучување на јазикот на вашата заедница?	Како ќе ја оцените можноста за комуникација на јазикот на вашата заедница со општинската администрација?	Колку сте задоволни од можностите за информирање на јазикот на вашата заедница?
Ниво на образование	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	1 1489	-.079** .002 1473	-.183** .000 1468	-.177** .000 1465
Колку сте задоволни од начинот на кој државата ја поддржува можноста за изучување на јазикот на вашата заедница?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.079** .002 1473	1 1561	.538** .000 1549	.519** .000 1546
Како ќе ја оцените можноста за комуникација на јазикот на вашата заедница со општинската администрација?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.183** .000 1468	.538** .000 1549	1 1555	.504** .000 1539
Колку сте задоволни од можностите за информирање на јазикот на вашата заедница?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.177** .000 1465	.519** .000 1546	.504** .000 1539	1 1552

** . Корелацијата е важна на 0.01 Sig. (2-tailed)

Корелации

		Возраст	Дали сметате дека вашата заедница ужива еднаков третман во Република Северна Македонија денес?	Дали сметате дека состојбата во вашата заедница во однос на еднаков третман се подобрила во последните 5 години?
Возраст	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	1 1545	-.109** .000 1537	-.126** .000 1521
Дали сметате дека вашата заедница ужива еднаков третман во Република Северна Македонија денес?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.109** .000 1537	1 1565	.703** .000 1543
Дали сметате дека состојбата во вашата заедница во однос на еднаков третман се подобрила во последните 5 години?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.126** .000 1521	.703** .000 1543	1 1550

** . Корелацијата е важна на 0.01 Sig. (2-tailed)

Корелации

		Ниво на образование	Дали сметате дека вашата заедница ужива еднаков третман во Република Северна Македонија денес?	Дали сметате дека состојбата во вашата заедница во однос на еднаков третман се подобрила во последните 5 години?
Ниво на образование	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	1 1489	-.041 .118 1479	-.029 .275 1462
Дали сметате дека вашата заедница ужива еднаков третман во Република Северна Македонија денес?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.041 .118 1479	1 1565	.703** .000 1543
Дали сметате дека состојбата во вашата заедница во однос на еднаков третман се подобрила во последните 5 години?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.029 .275 1462	.703** .000 1543	1 1550

** . Корелацијата е важна на 0.01 Sig. (2-tailed)

Корелации

		Возраст	Ниво на образование	Дали сте задоволни на начинот на кој вашата заедница е претставена во јавните институции?
Возраст	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	1 1545	-.034 .196 1459	-.110** .000 1522
Ниво на образование	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.034 .196 1459	1 1489	-.133** .000 1464
Дали сте задоволни на начинот на кој Вашата заедница е претставена во јавните институции?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.110** .000 1522	-.133** .000 1464	1 1552

** . Корелацијата е важна на 0.01 Sig. (2-tailed)

Корелации

		Возраст	Како ќе го оцените напорот на државата за развој на културата на вашата заедница?	Дали сметате дека на подолг рок вашата заедница ќе може да ги зачува елементите на културата и традицијата?	Како ќе го оцените начинот на кој традицијата, идентитетот и културата на вашата заедница се претставени во медиумите, во споредба со другите заедници?
Возраст	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	1 1545	-.047 .068 1532	-.051* .047 1529	-.168** .000 1524
Како ќе го оцените напорот на државата за развој на културата на вашата заедница?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.047 .068 1532	1 1562	.508** .000 1556	.533** .000 1549
Дали сметате дека на подолг рок вашата заедница ќе може да ги зачува елементите на културата и традицијата?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.051* .047 1529	.508** .000 1556	1 1559	.329** .000 1546
Како ќе го оцените начинот на кој традицијата, идентитетот и културата на вашата заедница се претставени во медиумите, во споредба со другите заедници?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.168** .000 1524	.533** .000 1549	.329** .000 1546	1 1554

* . Корелацијата е важна на 0.05 Sig. (2-tailed)

** . Корелацијата е важна на 0.01 Sig. (2-tailed)

Корелации

			Ниво на образование	Како ќе го оцените напорот на државата за развој на културата на вашата заедница?	Дали сметате дека на подолг рок вашата заедница ќе може да ги зачува елементите на културата и традицијата?	Како ќе го оцените начинот на кој традицијата, идентитетот и културата на вашата заедница се претставени во медиумите, во споредба со другите заедници?
Ниво на образование	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	1 1489	-105** .000 1474	1 .000 1562	-.037 .152 1471	-.130** .000 1467
Како ќе го оцените напорот на државата за развој на културата на вашата заедница?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-105** .000 1474	1 .000 1562	1 .000 1556	.508** .000 1556	.533** .000 1549
Дали сметате дека на подолг рок вашата заедница ќе може да ги зачува елементите на културата и традицијата?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.037 .152 1471	.508** .000 1556	1 .000 1559	1 .000 1546	.329** .000 1546
Како ќе го оцените начинот на кој традицијата, идентитетот и културата на вашата заедница се претставени во медиумите, во споредба со другите заедници?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.130** .000 1467	.533** .000 1549	.329** .000 1546	1 .000 1546	1 1554

** . Корелацијата е важна на 0.01 Sig. (2-tailed)

Корелации

			Возраст	Како ќе ја оцените можноста на членовите на вашата заедница да членуваат во невладини организации кои работат на полето на зајакнување на идентитетот на вашата заедница?	Како сте задоволни од работата на невладините организации кои работат на полето на зајакнување на идентитетот на вашата заедница во вашата општина?
Возраст	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	1 1545	1 1545	-.031 .232 1516	-.058* .023 1518
Како ќе ја оцените можноста на членовите на вашата заедница да членуваат во невладини организации кои работат на полето на зајакнување на идентитетот на вашата заедница?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.031 .232 1516	1 1546	1 1546	.600** .000 1540
Колку сте задоволни од работата на невладините организации кои работат на полето на зајакнување на идентитетот на вашата заедница во вашата општина?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.058* .023 1518	.600** .000 1540	1 1548	1 1548

*. Корелацијата е важна на 0.05 Sig. (2-tailed)

** . Корелацијата е важна на 0.01 Sig. (2-tailed)

Корелации

		Ниво на образование	Како ќе ја оцените можноста на членовите на вашата заедница да членуваат во невладини организации кои работат на полето на зајакнување на идентитетот на вашата заедница?	Колку сте задоволни од работата на невладините организации кои работат на полето на зајакнување на идентитетот на вашата заедница во вашата општина?
Ниво на образование	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	1 1489	.011 .678 1459	-.029 .270 1461
Како ќе ја оцените можноста на членовите на вашата заедница да членуваат во невладини организации кои работат на полето на зајакнување на идентитетот на вашата заедница?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	.011 .678 1459	1 1546	.600** .000 1540
Колку сте задоволни од работата на невладините организации кои работат на полето на зајакнување на идентитетот на вашата заедница во вашата општина?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.029 .270 1461	.600** .000 1540	1 1548

** . Корелацијата е важна на 0.01 Sig. (2-tailed)

Корелации

		Возраст	Дали сте задоволни со моменталната можност за истакнување на јавни симболи поврзани со вашата заедница?	Дали сте задоволни со можностите кои моментално ги имате во Република Северна Македонија за да ги исполните вашите духовни/религиски потреби?
Возраст	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	1 1545	-.145** .000 1523	-.169** .000 1520
Дали сте задоволни со моменталната можност за истакнување на јавни симболи поврзани со вашата заедница?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.145** .000 1523	1 1553	.388** .000 1544
Дали сте задоволни со можностите кои моментално ги имате во Република Северна Македонија за да ги исполните вашите духовни/религиски потреби?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.169** .000 1520	.388** .000 1544	1 1550

** . Корелацијата е важна на 0.01 Sig. (2-tailed)

Корелации

		Ниво на образование	Дали сте задоволни со моменталната можност за истакнување на јавни симболи поврзани со вашата заедница?	Дали сте задоволни со моментално ги имате во Република Северна Македонија за да ги исполните вашите духовни/религиски потреби?
Ниво на образование	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	1 1489	-.097** .000 1466	-.029 .260 1463
Дали сте задоволни со моменталната можност за истакнување на јавни симболи поврзани со вашата заедница?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.097** .000 1466	1 1553	.388** .000 1544
Дали сте задоволни со можностите кои моментално ги имате во Република Северна Македонија за да ги исполните вашите духовни/религиски потреби?	Пирсон Корелација Sig. (2-tailed) N	-.029 .260 1463	.388** .000 1544	1 1550

** . Корелацијата е важна на 0.01 Sig. (2-tailed)

Фреквенција

Куманово	1
Авто Команда	1
Аеродром	80
Битола	99
Богданци	2
Брвеница	1
Бутел	57
Валандово	16
Велес	11
Волково	1
Врапчиште	2
Гази Баба	39
Гевгелија	13
Гостивар	50
Делчево	1
Дојран	3
Долнени	14
Горче Петров	18
Илинден	2
Карбинци	18
Карпош	44
Кисела вода	46
Кичево	56
Конче	2
Крива Паланка	1

Крушево	41
Куманово	133
Лозово	10
Охрид	44
Пласница	15
Прилеп	1
Радовиш	30
Ресен	19
Росоман	10
с. Јегуновце	7
с. Теарце	2
Сарај	52
Свети Николе	10
Скопје	11
Ст. Нагоричане	38
Струга	15
Струмица	2
Студеничани	57
Тетово	64
Центар	127
Чаир	108
Чучер Сандево	41
Штип	87
Шуто Оризари	61
Вкупно	1578

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Аислинг, Л., Децентрализација и управување со етнички конфликт: Лекции од Република Македонија, 2016 година

Оволовиќ И., Политиката на симболите во Србија. Есеи во политичката антропологија, 2002 година

Де Манкк, В., и Љупчо Ристески, Македонија. Политички, социјални економски и културни темели на една балканска држава, 2013 година.

Хо, А.Л. Броенење за која цел? Парадоксот на вклучување етнички и културни прашања во пописите на Хрватска, Босна и Херцеговина и Македонија, во Југоисточна Европа, 2015 година

Гризо М. и др., Право на заедниците да учествуваат во јавниот живот на локално ниво: Случајот на Република Македонија во рамките на политиката на ЕУ за „регионален пристап“, во Лекс Локалис, Весник на локална самоуправа, 2015 г.

Камбери Е. и др., Интергруптивен контакт и зајакнување на малцинските групи: Перспектива на адолесценти Роми и не-Роми во Македонија, во Журнал за заедница и применета социјална психологија, 2013 година

Мемедова, Азбија и др., Ромски идентитет во Југоисточна Европа: Македонија од 2005 година

Петроска-Бешка, В., и др., А. Студија за мултикултурализам и меѓуетнички односи во образованието, 2009

Пјацентини А., Еволуција на етнонационалност во Босна и Херцеговина и Македонија: Политика, институции и меѓугенерациски дисконтинуитети, 2020 година

Основна студија за меѓуетничка интеграција во образованието,
[http://mk.pmio.mk/wp-content/uploads/2013/04/IIEP-BASELINE-STUDY_MAC.pdf]

Integracija Bošnjaka u društvo, Bošnjački istraživački centar, 2017 година.

Преглед на рамковниот договор за социјална кохезија (МОН, 2015)
<http://www.siofa.gov.mk/data/file/dokumenti/ATT01290.docx>

Чекори кон интегрирано образование во образовниот систем на Република Македонија, Скопје: МОН, 2010 година

ОБСЕ, Висок комесар за национални малцинства, Упатства од Љубљана за интеграција на различни општества, ноември 2012 година, достапни на: <https://www.osce.org/mk/hcnm/100449?download=true>

Министерство за труд и социјална политика Национална стратегија за еднаквост и недискриминација 2016-2020,
http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/dokumenti/7.7_Strategija%20za%20ednakvost%20i%20nediskriminacija.pdf

Котевска, Билјана, 2018 Извештај за недискриминација, достапен на: <https://bit.ly/2GW5nvD>

